

84537

Габ

1981 N5

ІЛЬШОВИЦЬКОМУ КЕРІВНИЦТВУ ПРОЛЕТАР-
О ЛІТЕРАТУРНОГО РУХУ НА УКРАЇНІ, СЕКРЕТА-
ВІ ВУСПП, ПЕРШИЙ ВСЕДОНЕЦЬКИЙ ЗЛІТ
НИКІВ-УДАРНИКІВ ШЛЕ ПАЛКЕ ТОВАРИСЬКЕ
ТАННЯ

В С Е Д О Н З Л І Т

84537

Н

А

Р

Т

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATSSCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDS DER PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WU

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. K. I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. TSCHUPAK
LIM (STAATSVIRLAG «LITERATUR UND KUNST») MA

А

Р

Т

ЛІТЕРАТУРНО

УДОЖНИЙ ТА

КРИТИЧНИЙ

ЖУРНАЛ ВСЕ

УКРАЇНСЬКОЇ

ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИ

СЬМЕННИКІВ

П'ЯТИЙ РІК ВИДАННЯ

РЕДАГУЮТЬ: І. КИ

РИЛЕНКО, Б. КОВА

ЛЕНКО, В. КОРЯК,

І. КУЛИК, І. МИКИ

ШЕНКО, Г. ОВЧАРОВ,

Щ У П А К

В О У

ЛІТЕРАТУРА

МИСТЕЦТВО

9 3 1

П РА В Е Н Ь

68

№ 5

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому Репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника
А. Страхова

ДВОУ УПП. 7 Друк. ім. Фрунзе
Харків. Донець-Захаржевська, 6.
Укредсовнаг 164-жб Зам. 578.
Прим. 6700.

ЙОГАННЕС Р. БЕХЕР

ЗАВОД

Завод на околиці міста —
Вітер мете по полях,
Вимітає поля дочиста.
Зжерте на дереві чадом все листя.
Канавами чорними облапаний,
Смердючий, мазутом заляпаний,
Як могильний камінь, понурий,
Підводить сірі мури —
На околиці міста завод.

На околиці міста завод —
Плавкий конвеєр з залі в залю тікає.
Там, покулені, німо стоять,
Там, покулені, німо стовбичать
Люди, мяса живого шматки,
Свердлять, пиляють, лічать —
Навколо чола вогняні язики,
Як розтоплена сталь витікає —
Люди: сліпі й глухі,
Люди: трухло й кістки —
А плавкий конвеєр все тікає - тікає...

Завод на околиці міста —
Вечір запав, позіхнули
Широко брами, й гурти
Людей із воріт ригнули
Й поповзли, поповзли по полях
У бараки з морщених блях.
Там простяглися, лягли
Під покривалом холоду, ночі і мли.
Заводе, на скраї міста,
Мабуть глибоко, міцно спиш ти!...

Завод на околиці міста —
Молоти лунко кують,
І не в'яне рука мозолиста,
Не в'яне.
Молоти б'ють
Металічно, як барабани.

І день прийшов, з іглиць
 Димарів ригав дим, як кров,
 І з вулиць не розходився дим
 І не мовк, і не мовк крик вулиць:
 „Наїджтесь!“
 „Наїджтесь!“
 „Наїджтесь!“

І голод прийшов, прийшов,
 І голод пішов по місті.
 Хто роками їсти не мав,
 Той наїсться,
 Той наїсться.
 Навіть найголодніший наїсться.
 І завод на околиці міста,
 Червоний, як море вогнів,
 Червоний, як лява вогниста,
 Завод
 Зчервонів
 Від крові робітництва...
 Здригалось від пострілів місто.
 Хмари: туч отруйних громади.
 ... Вітер мете по полях,
 Вимітає поля дочиста...
 Росли в вулицях барикади
 Здовж і поперек міста...
 Чи один тоді стінку підпер
 Затерплими плечима,
 В далеч вп'явшись тужними очима:
 „Заводе! Чий ти тепер!“

Заводе на скраї міста —
 Встань! І молоти раз-у-раз!
 І раз-в-раз міхи.
 Чоловіки рядами залізними,
 Плече в плече —
 Навколо чола вогняні язика,
 Авреоля вогниста,
 Коли сталь витікає, тече.
 „Заводе, завод, ти наш!“
 Тисяч молотів лунко б'є.
 Завод, сталевий пульс міста,
 Новий час, новий час кує.

З німецької мови переклав В. Бобинський

ІВАН ЛЕ
 ІНТЕГРАЛ

$$\int_0^{\infty} \frac{e^{-\lambda x} \sin x}{x} dx$$

Пролог, або кінець „Молоха“ — А. Купріна

... Рівновагу знайшов Андрій Ільч Бобров третього дня після тієї божевільної ночі. Обмотана бинтами його голова робила нього богомільного мусульманина, а те, що вона вся в ранах, змушувало присутніх ставитися до Боброва запобігливо й з пошаною повагою. Самому ж йому стало тричі байдуже до всього, що сталося з ним. Якось тільки давлуча жага, незрозуміле нудне чекання хвилинами налягало на істоту, змушувало нашорошитися, й Андрій Ільч кинув пити чай, торопко вийшов із хати.

З самого ранку вже працює завод. Ніби здригнулася земля після міцного сну, задвигтіла промовистим гупанням вісімдесятилітнього „Компаунда“, затряслася силою прокатних станів.

І від цього сталося Боброву важче.

Від Шепетівського хутора пішки простував Гольдберг.

— Милій ескулапе! Вам би в таку грязюку не завадило б проїхатись... Звідки це так зарані?

Лікар спинився, видимо не сподіваючись здибатися так рано своїм дивацьким пацієнтом. Він був обутий в прості чоботи, змушений руками за кінці халаяв тягти їх час від часу з великої грязюки.

— О, ми вже встали? Та вами, друже, залюбуватись можна...

Доктор Гольдберг хотів замаскувати вражіння, що тяжило на його совісті за ту дозу морфію, що нею довелося йому заспокоювати, лікувати Андрія Ільча. Цілих три дні в гидкому настрої від цього...

— Полюбуйтеся, полюбуйтеся... Так значить машина рушила? — запівзамислившись запитав Бобров у лікаря, не випускаючи його руки з своєї і не відриваючи насмішкватого погляду з заводу.

Лікар озирнувся вниз, на долину похмуру димарями, каменем, залізом. Там укутаний у шумовиння пари та хмари диму клеко-в завод. Мовчки тупцювався лікар на ганку, щоб збити з чобіт алиплу, рижу осінню грязюку.

— Мамашу тоді в „Скаженій балці“ таки гаразд пом'ято. Довше вона пам'ятатиме пікнічок, де...

— Йосипе Йосиповичу! — різко спинив Бобров.

Ввійшли мовчки до кімнати, й Гольдберг, позираючи крадом на Боброва, не роздягаючись, налив дві склянки вже прстигло чаю.

— Да-а... Забастовці край.

Бобров подивився на заклопотаного біля чаю лікаря, йшовся до вікна, розпі'явся на лутки й, не озираючись, промовив:

— Шкода, що її, стару лярву, тоді зовсім не розчавили...

— Кого? Забастовку?... — з прихованим смішком перепитав лікар...

— Вашу почтенну клієнтку, Йосипе Йосиповичу...

— Що ж, шкодуй не шкодуй...

Андрій Ільїч обернувся.

— А що?

— Вінчання Свежевського з Ніною Григоровною не відкладено. А наш високоповажний Василь Терентович почивав свою вже влаштував для брачної ночі з Нін...

— Тьфу!.. Відкіль такий настрій у Вас, лікарю?

— А нервувати й сердитися нам зараз не положено, дорогий Андрію Ільїч. Я не жалаю... м-м, нервувати!.. Хочете, все розповім. Та це ж і не секрет якийсь. Свежевський уже й гроші одержав за цей фіктивний шлюб... А, не хочете?... ну-ну, не будуйте. Краще про те, як Ніна зустріла мене, як сам Вас... чи пак Квашінін хвастався ще в дверях своєю вмільстю гасити страйки „всякі там непорозуміння“...

— Він там?

— Невідступно сидить біля мамаші й сласно гладить ручку

— „Мамаші“?

— Авжеж, комусь вона потрібна. Ручка Ніни Григоровни цікавіша... Та киньмо про це. От забастовки жаль. Просто та жаль. Нічого не вийшло...

Бобров мовчки знов пройшовся по кімнаті й нервово стривав кожний раз, коли лікар нестримно сьорбав зі склянки чай. Низький, присадкуватий стан Боброва ще ніби й згорбив трохи, й здавалося, що його ведуть вірвовкою за шию, а він опинаючись, ледве переступає з ноги на ногу. Раптом спинився.

— Я таки його застрелю... Це Молох!.. їх кучка... Отак одному, як зайців перещипати треба...

— Знову ми хвилюємося?... — Гольдберг звівся й пішов поруч з Бобровим. В такі хвилини він говорив з Бобровим і поводив з ним, як з хворим, і неодмінно вживав займенника „ми“. Пройшовши повз стіл, на ходу посунув склянку з чаєм на середину столу й, розглядаючи припечені пучки, спокійно заговорив:

— У нас неправильно будується думка про звільнення від цього соціального лиха, що ним ніби керує Квашінін. Квашінін

акціонери, люди. Заб'єте ви Квашініна рижого, з'явиться чорний, шатен, з'явиться три, десять Квашініних... Ні, не з того краю... Гольдберґ, він інакше...

— Андреа?..

— Так інженер Андреа. Він сподівається на інше щось, а не на гучну забастовку. Він сподівається на багато забастовок... „бумом“, з бомбами...

— А ви, милий докторе?

— Я?... Я, що, — Лікую. Та до того ж не володію я вашими знаннями... А то б... — Гольдберг озирнувся й притишеним напівголосом закінчив і зідхнув: — а то б я, знаєте, вочіки холодної в казани, водички, щоб „едак“... — рукою стиснутою в кулака, лікар зробив у повітрі виразний знак вибуху.

— Адже за вашою теорією, це зле відіб'ється на робітників: доки працює завод, доти праця робітників забезпечена, коли ви мені говорили...

— Не, Андрій Ільїчі! Не... Зіпсутий завод теж дає робітникові працю, тільки Квашініном, акціонерам від такої роботи не мед. Я шкодую, що не знаю коли треба пускати воду й як...

— Не завше треба її впускати. Як де, то краще її спинити... це ваші боягузницькі мрії... — Андрій Ільїч притих, згадавши, він неймовірно працював у паровичні, нагріваючи казани й у нього не стало сили їх вибухнути, впустивши холодну воду. Еплем розіллзату кров відчув на вухах, на обличчі... Якесь боке бажання засмоктало, й очі його молилися на лікаря, просячи його медичної допомоги, манісінької дози...

— А все ж я його застрелю...

* * *

За годину до литва Гольдберг вийшов з рельсопрокатного заводу. Упрілий і змучений від півторагодинного стояння на ногах. Бидві його кишенькові хустки являли собою якісь чорні вогні, вичі від поту, і, озирнувшись, лікар, закотивши полу брезентового плаща, цупко витер ним обличчя, що аж защеміли щоки. Кукушка, геркаючи колісьми по зшиванню рейок, протягла за ковші заліплені шлаком, як діжа в нечепурній господині тістом.

— До нової домни... — ніби виправдався лікар, виряджаючи кимові ковші. Кукушка обігнула стосу болванок. Раптом клубок диму віхнув у повітрі як лисичий хвіст, і кукушка, ніби прищулюючись, пірнула під закурений і мокрий поміст, під домну.

Не даючи ради своїм неясним пориванням, лікар пішов до нової домни. На східцях здивав швидкого з розсмішеним лицем інженера Андреа. Замість привітання Андреа тільки зняв руку з порогів й крикнув, щоб перекидати шуми коуперів та сичання олодильників:

— На плавку, Йосип Йосиповичу?... Зараз постигає... — і зник між рейками та штабелями болванок з мартена.

Гольдбергові ще з ранку навріпився на зуби невідомо з чого мотив пісні руденських одкатчиць, і він мугичив його, повторюючи все ті ж самі слова:

Хорошая хараша, да плохо одета,
Нікто замуж не берьот.
Де-гевіцу за еге-то...

Тепер чомусь раптом ці слова змінилися в пісні на дивний вигук Андреа, Гольдберг співав уже ці слова:

Зараз, зараз постига
Зараз постига-ає
Зараз, зараз, зараз
За-гараз постиг-ає...

Ливарі прогладжували піщані доріжки першому литву з великої домни й лагідно позирали на лікаря, не розуміючи його слів, ні підвищеного настрою. Обійшовши півдомни, бурмочучи свою пісню, Гольдберг спинився під площадкою, позирнув угору на колошники, де провадилося завантаження домни. Величезний казан виринав із чорної ями, повний руди каменю — руди й, ледве похитуючись, упевнено плив до горнища, зменшуючись і зменшуючись. Зібравшись аж поверх шапки, він зан спинився і, відкривши своє кругле дно, випустив у стовб домни свій вантаж.

Лікареві в обличчя порснув струмінь холодної води. Відхилившись до стінки, Гольдберг звернув увагу на чималий стовб вий вентиль, з якого, міняючи напрям, цибенів отой струмінь води.

— ... Як де, то краще спинити воду?.. — замаячили в його слова Боброва, і Гольдберг всім тілом струснувся як від кртики.

— А що як закрити цю воду... — питався напружений Гольдберг, а в голові тільки стугоніло, що от-от розвалить її надвое, вилуплене яйце.

Товста рура від вентиля гадюкою-полозом гнулася по черзі „німки“ (так звали нову домну, зроблену за німецькими, а не американськими зразками). Від цього полоза ніби присосалися спрутові смоки до тіла домни, п'ялися холодильні рурки, й ця система, дрижачи напругою струменя води, сичала по-гадючому на самотнього лікаря Гольдберга.

Зараз постигає-ає...

Кривлячись, проспівав Гольдберг і, не тямлячи себе, схопив обома руками за мокрий, холодний, тремтячий обід вентиля. Озираючись на казан, що піднімався вгору, тепер уже навантажений не рудою, а коксом, лікар що було сили повернув вентиля на ліворуч. Струмінь знов ударив йому в рукава, на груди, в обличчя, дрижання втихло в смоках спрута, в жилах полоза-змія.

Для клепаної колони знов здибав стривоженого без кашкета інженера Андреа.

— Лікарю, швидше!.. Бобров... У нього серце... Швидше, він застрелив...

— Квашніна?.. — вирвався раптовий покрик у ливарів, і вони похилилися за Андреа...

Директор Шелковніков, механічно, раз-за-разом позираючи на годинника, простував з двома закордонними інженерами до нової домни, щоб встигнути на початок лиття. Щодо Шелковніков випростовував з-за спини пухлу руку й делікатно збивав попилу чи порошину з білого кітеля високого, чисто поголеного й надто відгодованого інженера. Всі поспішали, а то й разом часто озиралися на проходку з контори за-за кутом.

— Одначе довго його немає, а без нього...

— Якось не зручно...

— Перша плавка такого гіганта, — задоволено доповнив Шелковніков слова інженера.

По заводському дворищі, між рейками, між штабелями, коло яких шамоталися люди й щось один другому передавали. Завдяки цьому, Шелковніков рушив швидше до нової домни й кликав майстра-ливара:

— В чім річ?

Ливар на мить оторопів, позирнув на домну, на інженерів, на директора:

— А так... Зараз... Наджидаємо інженера Андреа...

— Люди чого шамотяться, питаю? — повів директор очима по колу...

Домна якось неприродно починала густі, ніби величезний мовар притихаючи збирався от-от закипіти. Неймовірна спека вилуплювала прикривати рукавом обличчя.

— Прогоряє!.. Холодильники не працюють... — з якоюсь боязливою певністю вимовляв високий інженер, готовий рвонутися поза себе під площадку, де свистів закритий вентиль...

— Квашніна забито!.. — випалив одним духом ливар...

Всі оторопіло Perezирнулися. В домні почувся клекіт закипання, й вона здригнулася. З колошникової шапки „Лангена“ такнуло клубком газів...

— Холодильники!.. — вже крикнув інженер у кітелі й так рушив до вентиля.

— Холодною водою можна зірвати домну... — вголос устигнув Шелковніков. Він бачив, як інженер упав через яму знов схопився. Як ускочив під площадку й навіть... помітив, як вентиль ліворуч... Нову домну ніби щось підняло вище, й вона здригнулася. З колошникової шапки „Лангена“ такнуло клубком газів... — Хлопці, як риба-чому пухиреві під верблюжою лапою...

Надзвичайна подія на заводі вимагала надзвичайних заходів. Поранений у плече Квашнін сидів у конторі заводу й, нервуючись, раз-по-раз питав телефоном у пристава, коли він поведеться до заводу.

— Ай, чорт! Все треба кидати... Ніяких, ніяких... команду те нехайно на завод... Бути, конешно... Ви... І більш нічого...

— Да-а! Тепер саме... Сволочі!.. — вже кинувши телефона, зкінчував Квашнін, протираючи хусткою спітніле чоло.

До кабінету дирекції не спитавшись ускочив жандар.

— Дозвольте, Василю Тепертовичу, там труп...

— Ніяких трупів, чуєте балбеси!..

Жандар схопив руку до козирка:

— Винават-с, але... ж він, таки там...

— Хто?..

— Господін, покойний Свежевський...

— Ну і чорт по ньому!.. Ніна Григоровна?..

— Вони у вас на квартирі, звольте заспокоюватись...

Павза. Квашнін звівся з фотелю, глянув на зляканого жандаря, взяв телефонну трубку й гукнув:

— Закопайте!.. Робітникам по чарці дати в Прохідній... Що тоді знов повернувся до жандаря, не кидаючи трубки, — та і вас к чорту з центральною... — кинув трубку на стола. — Я вам кажу, чуєте, остолопе... — Вам, вам!.. — тикав масним пальцем жандареві в груди... закопайте! Предать землі прах Свежевський!.. влаштувати гучні похорони... Да, да, хто там, заходьте!..

Обережно просунувся в двері доктор Гольдберг, а з ним ускочив розхристаний Шелковніков. Жандар по-військово ступив убік, даючи прохід.

— Надзвичайний суд відкладено до завтра. Пристава ще досі немає, а винаватих...

— Що?..

— Їх немає, Василю... Вас...

— Терентовичу!.. — натиснув Квашнін.

— Да, вот іменно, Терентовичу... Домну зірвано на моїх очах. Якесь неполадка в холодильниках... Може майстер, алеж він загинув... Інженер Лаурено на моїх очах...

— Що на ваших очах?.. На очах...

— Кажу, Лаурено вентиля відкрив невчасно й домна... того Шелковніков руками зробив жеста, ніби глечика перекинув вікно.

Гольдберг відступив поза жандарем і співчутливо ствердив тон директорів:

— Да-а... Нова посудина, новісінька... іменно... — й теж руками повторив жеста Шелковнікова — тільки більш виразно.

За дверима почувся жіночий лемент і чиєсь лагідні заперечення.

— Не можна до їх, от і все... Тому й не можна...

Але двері раптом навстяж розкрилися, й, ледве не впавши в кабінету, боком ускочила Ганна Афанасіївна.

— Мене?.. Матір удови?.. Теж він мені „не пустю-у“...

Квашнін відвів рукою Шелковнікова й підтримав стурбовану сподіваною смертю „зятя“ Ганну Афанасіївну.

— Що з вами, що з вами?..

— Ой Терентію Васильовичу. Ці шибеники... Він мене, ма-м-м...

— Василь Терентович... — поправляє доктор Гольдберг, і всі нули на нього очима, як на диковину. Ганна Афанасіївна теж подивилася, але видимо не зрозуміла репліки й знов упала на руки Квашніну, без удачі намагаючись заридати.

— А... а... він „не пустю“,... Та ще й сміє мені... вдові...

— Ганна Афанасіївна, заспокойтеся, що з вами трапилось?.. зараз так... у мене такі діла...

— Нінуся моя... а не я вдова—а... Моє таке... Тільки ви... один в сьому світі змогли б заспокоїти... Таке дитя й така доля... Квашнінові таки пощастило всадовити Ганну Афанасіївну на яку ременем обшиту канапу. Гольдберг подав шклянку води, Квашнін цілком щиро йому за це подякував.

— Негайно заарештувати півсотні душ найбільш підозрілих, решті... Цегла стоїть біля бараків на печі? Дрова привезені?.. Шелковніков кивав головою.

— Проздате, убаготорить!.. І... — Квашнін так подивився на присутніх, що вони всі поточилися назад. Навіть Ганна Афанасіївна втихла й скося поглянула на патрона.

Жандар, підхопивши шаблю в ліву руку, на носочках пішов розчинених (і досі) дверей. За ним також тихо зник і Шелковніков. Тільки Гольдберг ще хотів щось сказати, але коли постеріг, що тих двох немає, цмокнув губами, ввічливо покловився й поважно пішов на вихід...

— Нна все добре... — мимохить відповів Квашнін на таку докторову ввічливість. А повернувшись до Ганни Афанасіївни, самотенено й улесливо промовив:

— Дуже стурбований... Ал я все зроблю, щоб полегшити дові пережити таке... мм... таке горе... Я зараз же йду до Ніни Григоровни...

* * *

Ще з учорашнього дня з'явилися мулярі, теслярі, шамотарі, десятичники, лаштувалися верстаки, били пакілля. До бараків приїжджали підводи з паливом, з тьосом. Невеличкими купками збиралися жінки, дехто з дітьми на руках, обходили майстрів, щось лепотіли й зникали. Здивовання на зім'ятих, вилинялих обличчях жінок виразно відбивалося, коли вони проходили повз меушню біля цегли, біля бараків...

— Невже такі печі будуватимуть, бараки вкриють?.. — по-
ростало здивовання взапитання. А десятники метушливо кругом
бараків, ковирили полусаженками стіни й кидали мазан-
никам:

— Перетерти, замазати!..

В прокатному цеху перші дізналися про метушню біля бара-
ка. Послабляють вражіння від суду... — тихо промовив про-
катник з двісті шостого стану. Гадюкою безконечною звивалася,
струм розтопленого литва, сантиметрова дротина з-під ста-
ноу. Робітник зо зла хапав її обценьками, обкручувався сам із нею
й кидав у зуби станові, уміло й до музикальності ритмічно.

— П'ятдесят душ до суду!.. За що? Той француз зірвав до-
ну, а ми... — додав прокатник, розмахуючи обценьками за дру-
гою гадюкою-дротом, що ось-ось прожогом виткне свою шипля-
щую голову.

В суді ж було тихо й урочисто. Зеленим сукном критий
рожний стіл ніби шулився під вагою царської корони з ем-
блемою правосуддя.

— Шептати не помагається, господін інженер... — почув
Андреа у себе над вухом і спинився.

— Себто?... А думати, господін городовой, помагається чи
полагається? — під самого носа городовому пробубнів Андреа.

— Так точно!.. і прохажуватися по залі вроді, як у проходку
теж... Потому суд... Встати! Суд їдьоті!.. — гримнув горо-
довик і затрясся в лихоманці службової угоди. На Андреа ко-
сими з-під приложеної до козирка руки.

Андреа швидко обернувся на одній нозі передом до суду.

— Правосуддя, кажу, господін городовой... — думаючи про-
мовив Андреа над вухом у простягнутого стовпом городови-
чий місяць.

До залі ввійшов Квашнін і сів біля столу прокурора. Сер-
вис присутніх на задніх партах почувся шепіт. Там сиділа Га-
врилівна й щось сердито доводила своєму чоловікові, Зіне-
вину.

— Вести підсудних до залі надзвичайного суду, — лед-
ве чути розпорядився голова суду, військовий у чині підполко-
вника.

Першим увійшов Андрій Ільч Бобров. Розщерблений ко-
муністичний „косоворотки“ тепер робив з нього людину, якій все ба-
рду, крім хіба свого вчинку. Він з руки в руку перекладав
свого інженерського кашкета, озирався на городовика й не
спішав до призначеної йому лави. Андреа голосно плюнув.

— Ви, інженере, здається, щось сказати хотіли... — зверну-
вся до Андреа підполковник.

— Да, да... але я потім... у порядку процесу... Да... — хо-
лодом ще щось сказати Боброву, але той не приділив уваги його
слові й тим, видимо, відбив охоту в Андреа. Та й городовик
під назустих Андреа, щоб не дати зустрітися з ним підсудно-

Забрязкотіли ланцюги в розчинені двері. Втихло в залі й ніби
придушило щось настрій. Квашнін повернувся в кріслі, аж воно
крикнуло й коли побачив першу пару арештованих робітників,
разу ж відвернувся назад. Чи противні такі вони йому були,
можливо сором десь хоч трішки чипав його моральний стан.

Ні! Ні те, ні інше. Він боявся, що їх не приведуть, що
не посадовлять на лаву підсудних, що вони сами прийдуть і...
Заспокоєний, що їх таки привели на ланцюгові, цей Купрінів
„лодох“ чекально відвернувся до суду.

Робітники, вковані по-четверо на одного ланцюга, скоро про-
дрили через залю й сідали, де вказував їм городовик. Потилиці,
оголені наполовину, як клеймо ганьби, блищали проти вденьш-
нього світла з вікон. Бобров з передньої лави роздивлявся назад
робітників. Дехто здавався йому знайомим, і він силкувався
вгадати їхні імена.

Робітник щиро сприймав таку інженерську увагу й вітався
з ним, киваючи головою.

Да. Ось тепер друзі! Спільною ненавистю до Квашніна вони
вони поріднені!..

Андреа подав записку до суду.

Урочистість починала набридати.

Читання протоколів обвинувачення, складених на кожного
крема робітника викликало здебільшого посмішки на облич-
чях підсудних. Тільки тепер з цього протоколу кожен дізнавався,
що він на заводі підбурював людей до бунту в час інженер-
ського обіду в „Скаженій балці“, й що він не хоче видати зло-
чинців, що пустили в повітря нову п'яту домну, а з нею мало
всього ввесь доменний цех, спинивши його роботу принаймні на
місяць.

„... Інженер-технолог Бобров, Андрей Ільч, 27 лет, чинов не-
женер, холост... с целью причинить зло чиновнику тринадцатого
завода Станіславу Ксавер'євичу Свежевскому, намеревался ли-
шить его жизни, что и последовало после второго выстрела его.
Андреа Боброва, из револьвера системы...“

Андреа схопився зі стільця так раптово, що судовий урядо-
вець перестав читати протокола обвинувачення...

— Заваджати чинам суду виконувати свої обов'язки абсо-
лютно заборонено!.. — запобіг суддя на жест інженера Андреа.

— Але я фактичну поправку до обвинувачення...

— Яку? Ніяких поправок!.. — сердився суддя.

— Боже мій, інженер Андреа, що ви робите?.. — ледве чути
промовив Бобров, зводячись з лави.

Андреа рішуче, прийнявши позу, ступив до столу й добірним
голосом, обрубуючи кожне слово, говорив свої поправки. Очі
жорливо вогнем захоплення, й здавалося, що він ними нікого й
свого не бачив, бо марив десь далеко в мріях своїх анархо-
революційних ідеалів.

— Бобров... Інженер Бобров, Андрей Ільїч, не карний злочинник... Е-ех, Андрій Ільїч, Андрій Ільїч... — трохи помацав нець, а політичний... Неправильно у вас!.. Він Квашніна в той же мить на голові в Боброва — махнули б куди ні є за кордон, ристичних намірах хотів забити й прогавив!..

— Це ви й хотіли сказати?..

— Так! Це й хотів.

Прокурор повагом звівся за своїм столом. В залі ставало душно й відчувалося напруження не тільки в підсудних — вони й тільки буркнув виходячи: крім Боброва, почували себе досить дужими, щоб почути себе вільно — не тільки в різноманітній аудиторії, але і в обществу нам, батечку, як своїх вух тепер не бачити... Ось... — дів і навіть у Квашніна.

— Обвинування немає жодних натяків на факти, подібні до заяви інженера Андреа... До того ж і сам підсудний...

— Ваше слово, Василь Терентієвичу, — перебив суддя пророра, відчувши в нервуванні Квашніна охоту говорити.

Квашнін не зразу заговорив. Сподіваючись на зацікавлені аудиторії саме його словами, його думками, Квашнін смакував шире задоволення свого славолюбства. Бобров два рази піднімався горобці та голуби з вулиці, розпужані процесією. Цідився й знов сідав. Йому кортіло поділитися з вартовими своїм ліс корогв, хрестів, блиск риз і ошатно папужна строкатість настирливою думкою, яка викликала нервовіше шепотіння: — Щорання натовпу приковували зір. У живих квітках, високо на я мав сказати?... Тільки Андреа все в тій же позі стояв і в рах гойдався труп Свежевського. Ніколи в своїм житті за тридцять три роки він не був щавішим іменинником, як у цей урочистий день свого похорону.

— Що ж... Мене теж ушкрябнула пуля... Гадаю, що інженер Андреа має рацію... Інженеру Боброву, кращому технологу-думав. Що думав він — карний злочинець, який уперто знімає менщику нашого „общества“ може й не зовсім зручно зізнатися себе політичні обвинувачення Андреа; що думала ця людина, в дійсному своєму бажанні... Але нам... Шановному суду до так гордилася, називаючись соціалістом, і так боїться навіть деться тут керуватися законом і золотим правилом Людовиковому собі признатися, що в цім дійсно невдалім вчинкові, була чотирнадцятого, що говорить: „у всякій сумнівній справі єдиний краплина якоїсь його політичної акції — важко сказати, що спосіб не помилитися, це — припускати найгірше...“

Бобров нестримано різко сів.

— „Щось я мав сказати...“ — шепотіли його збляклі губи. Тепер, саме тепер йому б наркози... Розгубленими очима шукав Гольдберга.

Андреа відійшов на своє місце.

Але щось прийшло йому на думку. Твердим кроком підійшов до Боброва й серйозно-драматичним голосом заблагав:

— Андрій Ільїч! Що ви робите, благаю, ради господа, сменіться!.. Ви ганьбите революційну інтелігенцію... Мусите стати жертвою, але... Скажіть, що ви з... політичних міркувань... Ваш партія керувала... Ми ваше ім'я... Андрій Ільїч... Вам все ідентично, ніби закінчив:

Де не взявся знов доктор Гольдберг. На пальцях пройшов до підполковника збоку, щось шепнув і — коли той кивнув головою на знак згоди — тим же маніром підійшов до бар'єру, сидів Бобров. Нахилився до нього й співчутливо так:

— Батечку, Андрію Ільїч! казав вам, давайте кинемо на похороні Свежевського вбачав подію дня. Алеж були й такі, звичку до, до... розумієте... підлікуємо нерви... Вони ж у що думали про інші трупи, яких і хоронить не довелося. Розіл-

Карлсбади тощо всякі... Пожили б, а то ось маєте...

— Господін доктор, продовжительно не помагайтеся...

— Це ми, господин городовик, так... У нього голова, а я його пацієнт... — і, зрозумівши, що сказав не те, Гольдберг махнув рукою й відійшов за Андреа.

В розчинене вікно увірвався ладаний хоровий церковний ... свя-атий безсмертний...

З-за рогу показалася процесія похорону Свежевського. Роями ліс корогв, хрестів, блиск риз і ошатно папужна строкатість

Ніколи в своїм житті за тридцять три роки він не був щавішим іменинником, як у цей урочистий день свого похорону. Перед вікнами процесія спинилася. Бобров сперся на бар'єра думав. Що думав він — карний злочинець, який уперто знімає себе політичні обвинувачення Андреа; що думала ця людина, називаючись соціалістом, і так боїться навіть собі признатися, що в цім дійсно невдалім вчинкові, була краплина якоїсь його політичної акції — важко сказати, що думала в цей час оця людина. Збоку сперся ліктем на ту ж лашку бар'єра Андреа й, дивлячись у вікно, майже вголос

„Любуюсь зрелищем роскошных похорон,
Повсюду слышится: „кого, кого хоронят“.
Хожалые с пути простой народ сторонят —
Толкают и кричат и щедро сыпят брань,
Желая принести свою посильную дань,
Дань почестей ч-чинам почившего вельможи,
Какие хлопоты и шум — и из чего же...“

— Замовкніть, Андреа! У вас якийсь... неприпустимий на-пачував Бобров Гольдбергове попередження...

Андреа, також позуючи, посторонився від бар'єра й зовсім

... А все вокруг полно бездушной светой“.

Дзвоник судді перетнув напружену мовчанку й думи тих, хто похороні Свежевського вбачав подію дня. Алеж були й такі, хто думали про інші трупи, яких і хоронить не довелося. Розіл-

лята чавунна рідина з вибухлої домни схоронила все, що т
пилось там у ту хвилину. Дев'ять імен недолічувалося в спис
доменного цеху. Дев'ять родин надаремне чекали батьків із змі
Неначе на понадурочній роботі лишилися і наганяють год
за годинами...

Тільки одного трупа витягли з-під естокади підоймно
шини. Повалений коупер з п'ятої домни придушив ферму е
кади, і в ній застряв монтер.

Робітники вжили всіх можливих заходів, щоб монтера х
нити в той же час. І ось, коли дзвінок судді покликав „прис
ствие“ до уваги, з-за того ж рогу вийшла інша процесія. Ква
шін видимо не знав про ці другі похорони, бо, побачивши їх
згорів і пальцем поманив пристава.

— То ще кого?..

— Не могу знать, але... здається монтьора...

— Ммерзавці!.. — тільки й промовив сідаючи Квашнін.

Суддя говорив.

Для нього це не перший, звичайно, процес, де основним
нуватцем виступає народна несвідомість, невдячність. Руська л
дина, вона природою своєю людина добра, надійна, вона ніко
на лукавство, чи якісь злі вчинки себе не зіб'є. Лихо ж, мовл
наше, що велику країну населяють ще й різноплеменні наро
й деякі пронирливі іновірці. Вони каламутять розум наро
християнських, збивають до вчинків, що ганьблять нашу русь
націю.

— Да, панове, доводилося своїми скромними можливостя
розуму міркувати над багатьма справами несвідомого бу
окремих обдурених людей. Але такого, як сьогодні, такого ва
кого трагічного випадку — признаєся вперше доводиться розп
дати... — суддя важко зідхнув... — Подивіться ви на похоро
цього віданного роботі й „обществу“ працівника. Він умер в т
час, коли б тільки жити... Ми живі, міркуємо, радіємо, а ві
І все ще — суддя набирив у легені повітря... — все це утвори
рука, що намагається перетнути лагідний процес життя в краї
Не Бобров, ні, не його рука це зробила. Бобров тут тіль
зброя. Он, вони, що голови свої нерозумні забили соціаліст
ними дурницями... — в цей час суддя потряс у повітрі прокля
цією, цього ранку принесеною з заводу... — вони стали причино
загибелі дорогого нашого...

Судді встали. Авдиторія теж галасливо підвелася. Бобр
озирнувся навкруги й підвівся, помітно червоніючи з ніяковос
Пудсудні робітники не встали. Дехто посовався, озирнувся, а
залишився на місці. Доктор Гольдберг підійшов до Андреа бі
вікна й шепнув йому щось на вухо. І коли всі посідали й утих
мирилися, Андреа ступив від вікна в бік президії суду, рвучк
жестом руки показав у розчинене вікно на другу похоронну пр
цесію й деклямаційно урочистим голосом гукнув:

— А он, хіба не працівника хоронять?..

Робітники схопилися з лав, і ланцюг розсипався металевим
іотом дужих легенів, переможно забряжчав, як гасло...

Але на Андреа загриміли:

— М-малчать!..

Бельгієць заворушив руками свою чуприну на голові й, захоп
но деклямуючи, всміхався своїми красивими юнацько-щасли
ми очима. Поволі вставали з місць найдальші присутні в залі.
Бобров озирався, але не сідав, а Гольдберг з одчаю ламав руки.
Андреа ж чеканив своїм захоплено-бадьорим голосом:

„... А в тот же день и час на трясной мостовой
Везут на ломовом сосновый гроб простой,
Ни шелком, ни парчей блестящей не обитый,
Кой-как сколоченный, веревкой перевитый...
В нем труженик бедняк...“

— Суд постановил арестовать инженера Андреа, за наруше
іе порядка правил судебных... Господин пристав!

Пристав підійшов войовничо до замріяного бельгійця-анар
та, поклав йому на плече руку й другою, як хворого, обняв
стан. Андреа, вдаючи мученика за правду, поволі повернувся
пшов за приставом на вихід. Ідучи все щось шепотів:

„... За гробом чуть бредет от горести в слезах
Жена покойника с младенцем на руках.
За нею тянется в лохмотьях вся убогих
Толпа пискливая голодных, босоногих,
Худых, без помощи оставленных сирот,
Прямых наследников тру...“

За Андреа з грюкотом зачинилися двері, і всі, навіть Бобров
робітники, якось з полегкістю зідхнули...

... Бобров категорично заперечив підозру Андреа. Він просто
тився за посміяну його любов. Хотів застрелити Ніну Григо
рону, а тоді себе, але промахнувся першою кулею. Другою влу
и не того, що треба, але для себе вже третьої не вистачило
револьвері.

Робітники більше мовчали. Воркун з Пудлінгових пічок сказав
всіх:

— Ваше право обвинувачувати нас у чому вам заманеться,
і зарані знаємо про присуд. Але домни ми не псували і від
відати ні на які запитання з цього приводу не будемо. Про
які там проклямації нічого не знаємо, бо більшість з нас не
мотні...

Гольдберг в усьому знаходив свою красу. Андреа йому по
бався своєю оригінальністю, Квашнін — начитаним розумом,
суддя — витриманістю, Бобров — мученицьким виглядом і абсо
отною зламаністю перед вагою сили влади. Робітники йому
одобалися підозрілою байдужістю й неграмотністю...

— Неграмотні!..— міркував захоплено — от що значить наро-
Неграмотні... в вдемжеш шкурах, лісовики... да-а!.. Жан Жак Рус-
святий чоловік...

Так мусіла закінчитися колізія героїв Купрінової пові-
„Молох“. Саме так, а не інакше я уявляю собі логічне про-
ження характеристик героїв „Молоха“. Не було в Купріна
ших героїв, інших „жертв“ Молохові, інших ситуацій гром-
ських, виробничих, і нам важко їх примусити активно ді-
в змушеному продовженні „Молоха“.

Та той „об'єкт“ „Молоха“ перейшов до нас із позамеж-
того світу й став реальною річчю. Заводи Донбасу, колиш-
бази грабіжництва на людській праці, з „Молоха“ зробили-
чимсь іншим. Герої Купріна ходом подій перейшли з „Моло-
й до нас, та крім них є нові, головні, справжні герої дня!

І повість наша не закінчилася на тому процесові. Куп-
певно закінчив би її так. Та ми продовжимо.

До речі з героями моїми після процесу сталося таке: Бо-
рова просто „засудили“ послати на мідноліварні заводи тієї
компанії до Карсак-Паю в Середній Азії. Він їхав на вок-
в супроводі пристава, весело розмовляв про прекрасну пер-
осінню годину, не помітивши, як гнали закутих робітників
той самий вокзал. Одалік юрба жінок, дітей, робітників по-
валася заулочком услід кортежу з засудженими до Нерчинсь-
золотих копалень робітниками. В повітрі билосся голосіння зне-
лених, голодних родин... Бобров цього не чув за приємні
розмовами.

Тільки час від часу озирався на двигтучий завод і з голо-
не міг викинути одне лиш слово:

— Молох! Як є Молох!..

Андреа на „височайше ім'я“ прошеніє послав про поми-
вання. Власне, не він сам, а Меллер, Зіненки та навіть і Голь-
берг. Написали, принесли до камери — Андреа тільки підпис-
Оце і все, що він дозволив собі зробити.

— Щоб я, анархіст, просив царя?..

— Ви тільки не підпишіть, а ми сами попросимо... — май-
в один голос пропищали Зіненкові дочки, навіть „заспокоєн-
вже Ніна Григоровна.

— Ну да... — затвердив Гольдберг.

І Андреа підписав. Ну, а далі... Квашнін розпорядився те-
графно „прошеніє“ переслати зі своєю характеристикою. Те-
графом же й „помілованіє“ настигло.

Гольдберг лікував служилий народ, як він висловлював
Фельдшерів доручив піклуватися „неграмотними“...

Цього, звичайно, Купрін не розповів, та воно й не так ціка-
коли б не мало безпосереднього зв'язку з повістю.

Отже, надibuемо героїв з „Молоха“ на тому ж заводі
1929-30 році. Трохи постаріли зовнішньо. Декому сивина вже
імовірно заваджає жити. Але такі ж незмінні, як і в моєму про-
гові.

ЧАСТИНА ПЕРША

Широкою вулицею, між новими тільки розпочатими, а поде-
и й закінченими вже будівлями проходила валка за валкою
бітників. Червоні прапори, гучна революційна музика, задьо-
сті комсомольські пісні сплітали вінки бадьорости для зору
для слуху. Переп'яті через вулицю полотнища кумачу, як ав-
нат-лічильник, перетинали шерехи й шпурляли — надсилали їх
другого полотнища, шпурляли нові пісні, нові гасла на
апорах:

„Наш пролетарський привіт робітникам з Франції!“

„Першою п'ятирічкою зачинаємо двері решткам капіталізму в СРСР—
вступаємо в соціалізм!“

„Геть світову буржуазію з шляху до соціалізму!“

„Дамо умови братам робітникам-французам раціоналізувати наше ви-
робництво й тим прискорити перемогу соціалістичної п'ятирічки!“

В одній з шеренг рівними кроками йшов Андрій Ільч Бобров,
сто поголений на обличчі й на голові, щоб приховати цим
ну набридливу сивину. Йому в цім році треба б святкувати.
піддесятиріччя існування на білому світі.

— П'ять десятків років! — раптом збігло йому на пам'ять. —
ого тільки десять п'ятирічок...

І груди випрямляв інженер Бобров, очима гостро вдивлявся
гасла на полотнищах, переп'ятих через вулицю. Червоний ко-
іх з білими рясотливими рядками літер тепер не будив-
ньому якогось дикого бажання зірвати ці „ганчірки“ й пор-
ти, пошматувати. Тепер до цього гаразд звиклося, а були
такі колись настрої.

— Були... — голосно промовив він, виряджаючи очима одно-
полотнищ.

— Га! Ви щось, товаришу Бобров, сказали... — швидко від-
кнувся комсомолец-ударник з коксувального цеху.

— Да, да, я говорю... або хотів сказати, що були вже й німці,
це ще французи йдуть... Я вже знаю. Можна б самим раціона-
уватись...

Спереду вдарили музиканти перші звуки з марша Федо-
ва.

Бобров розгонисто сплюнув і знов провів очима червоне
полотнище.

На вокзалі бігали, метушилися люди з червоними пов'язками
руках. Широкий майдан за вокзалом займали робітничі валки.
ліціонери, оберегаючи перон, мали урочисто святковий настрій.
публіку зганяли з перону незвичайно ввічливо:

— Неграмотні!.. — міркував захоплено — от що значить наро-
Неграмотні... в ведмежих шкурах, лісовики... да-а!.. Жан Жак Рус-
святий чоловік...

Так мусіла закінчитися колізія героїв Купрінової пові-
„Молох“. Саме так, а не інакше я уявляю собі логічне прод-
ження характеристик героїв „Молоха“. Не було в Купріна
ших героїв, інших „жертв“ Молохові, інших ситуацій гром-
ських, виробничих, і нам важко їх примусити активно ді-
в змушеному продовженні „Молоха“.

Та той „об'єкт“ „Молоха“ перейшов до нас із позамежжя
того світу й став реальною річчю. Заводи Донбасу, колиш-
бази грабіжництва на людській праці, з „Молоха“ зробили-
чимсь іншим. Герої Купріна ходом подій перейшли з „Молох-
й до нас, та крім них є нові, головні, справжні герої дня!

І повість наша не закінчилася на тому процесові. Купр-
певно закінчив би її так. Та ми продовжимо.

До речі з героями моїми після процесу сталося таке: Бо-
рова просто „засудили“ послати на мідноливарні заводи тієї
компанії до Карсак-Паю в Середній Азії. Він їхав на вок-
в супроводі пристава, весело розмовляв про прекрасну пер-
осінню годину, не помітивши, як гнали закутих робітників.
той самий вокзал. Оддалік юрба жінок, дітей, робітників по-
валася заулочком услід кортежу з засудженими до Нерчинськ-
золотих копалень робітниками. В повітрі билосся голосіння зне-
лених, голодних родин... Бобров цього не чув за приємни-
розмовами.

Тільки час від часу озирався на двигтючий завод і з голо-
не міг викинути одне лиш слово:

— Молох! Як є Молох!..

Андреа на „височайше ім'я“ прошеніє послав про поми-
вання. Власне, не він сам, а Меллер, Зіненки та навіть і Гольд-
берг. Написали, принесли до камери — Андреа тільки підписав.
Оце і все, що він дозволив собі зробити.

— Щоб я, анархіст, просив царя?..

— Ви тільки но підпишіть, а ми сами попросимо... — май-
в один голос пропищали Зіненкові дочки, навіть „заспокоєн-
вже Ніна Григорівна.

— Ну да... — затвердив Гольдберг.

І Андреа підписав. Ну, а далі... Квашнін розпорядився те-
графно „прошеніє“ переслати зі своєю характеристикою. Те-
графом же й „помілованіє“ настигло.

Гольдберг лікував служилий народ, як він висловлював
Фельдшерові доручив піклуватися „неграмотними“...

Цього, звичайно, Купрін не розповів, та воно й не так ціка-
коли б не мало безпосереднього зв'язку з повістю.

Отже, надibuемо героїв з „Молоха“ на тому ж заводі
1929-30 році. Трохи постаріли зовнішньо. Декому сивина вже
інозю заваджає жити. Але такі ж незмінні, як і в моєму про-
тві.

ЧАСТИНА ПЕРША

Широкою вулицею, між новими тільки розпочатими, а поде-
й закінченими вже будівлями проходила валка за валкою
бітників. Червоні прапори, гучна революційна музика, задьо-
комсомольські пісні сплітали вінки бадьорости для зору
ла слуху. Переп'яті через вулицю полотнища кумачу, як ав-
лічильник, перетинали шерехи й шпурляли — надсилали їх
другого полотнища, шпурляли нові пісні, нові гасла на
апорах:

„Наш пролетарський привіт робітникам з Франції!“

„Першою п'ятирічкою зачинаємо двері решткам капіталізму в СРСР—
вступаємо в соціалізм!“

„Геть світову буржуазію з шляху до соціалізму!“

„Дамо умови братам робітникам-французам раціоналізувати наше ви-
робництво й тим прискорити перемогу соціалістичної п'ятирічки!“

В одній з шеренг рівними кроками йшов Андрій Ільч Бобров,
поголений на обличчі й на голові, щоб приховати цим
набридливу сивину. Йому в цім році треба б святкувати
десятиріччя існування на білому світі.

— П'ять десятків років! — раптом збігло йому на пам'ять. —
ого тільки десять п'ятирічок...

І груди випрямляв інженер Бобров, очима гостро вдивлявся
гасла на полотнищах, переп'ятих через вулицю. Червоний ко-
іх з білими ряботливими рядками літер тепер не будив
ньому якогось дикого бажання зірвати ці „ганчірки“ й пор-
ти, пошматувати. Тепер до цього гаразд звиклося, а були
такі колись настрої.

— Були... — голосно промовив він, виряджаючи очима одно-
полотнищ.

— Га! Ви щось, товаришу Бобров, сказали... — швидко від-
нувся комсомолец-ударник з коксувального цеху.

— Да, да, я говорю... або хотів сказати, що були вже й німці,
це ще французи йдуть... Я вже знаю. Можна б самим раціона-
уватись...

Спереду вдарили музиканти перші звуки з марша Федо-
ва.

Бобров розгонисто сплюнув і знов провів очима червоне
полотнище.

На вокзалі бігали, метушилися люди з червоними пов'язками
руках. Широкий майдан за вокзалом займали робітничі валки.
ліціонери, оберегаючи перон, мали урочисто святковий настрій.
публіку зганяли з перону незвичайно ввічливо:

— Громадяни, попереджаємо... Будь ласка... на майдан...
мадяни, допомагайте нам дотримати ладу...

Тільки вартовий по станції, надівши трохи набік козир червоного кашкета, ніби не помічаючи нічого, байдуже гукає на зчіплювачів тощо:

— Чотири вагони з дев'ятої на четверту. Платформи підійти тільки на одинадцяту... Да, да Квашнінській... чи то пак Профіннівській шахті.— Що? 49 скорий? Прийміть на другу... Да!

Проходячи повз міліціонера, він одіпхнув його з шляху, й йому нікуди було обминути. Міліціонер подивився через плече на вартового й, зрозумівши ділову людину, ступив обіч. Тільки промимрив, ледве сам добираючи змісту обурення:

— Оце ще каста! Прямо „залезная дорога“!..

Бобров з майдану вийшов на перон. Назустріч йому іде, огризаячись від міліціонерів, доктор Гольдберг. Він тепер кулялюльку, вірніше смоктає чубука, незалежно від того, є-ї-ть чи ні, чи й зовсім його там немає. Акуратно лопаткою стрижена його ще й досі чорна борідка ледве струшувалася кожним смоком люльки, а великі рогові окуляри довершували маску колись відомого нам, веселого і невинного перед усіма доктора Гольдберга.

— Розумієте ж ви, зрештою, товаришу міліціонере, що значить перекладач?..— гаряче переконував Гольдберг, ідучи за ним поперед міліціонера.

— Я гаразд розумію, але, будь ласка... нікому не велено...

— Ну ось, розкажіть ви йому, голубчику мій, товаришу Бобров...

Я мушу перекладати французів, а він: „будь ласка“...

— Коли треба буде їх перекладати, тоді й пустимо, а зараз будь ласка...— Бобров усміхнувся й не зрушив з місця. Поруч нього став і Гольдберг. Міліціонер видимо впізнав інженера Боброва, спинився й, теж усміхнувшись привітно прихованою посмішкою, відійшов геть.

— Батечку мій, що значить авторитет товариша Боброва? Та для них... Ага, ось бачте й товариш Кучеренко... А я, знавши товаришу завком, вас облазив увесь перон... Кажу тому... французів перекладати, а він, хоч би тобі... Коли б не інженер Бобров...

Кучеренко перескакував через дві шпали по колії, спітнілий, вклавесь, бадьорий. Йому хотілося весело привітати лікаря й Боброва, одного з кращих інженерів заводу, й прибирав для цього найзручнішої форми. Оклик Гольдберга збив його думки з узяті лінії, заплутав, і він став ні в сих ні в тих.

— Кому це ви, Йосип Йосиповичу?.. Якому тому, міліціонеру?

— Йому ж, голубчику мій, товаришу... Кажу французів... а й Андрій Ільч ось стояв...

— Здрастуйте Андрій Ільч! Так рано ви? Здається запізно вже 49?..— Кучеренко підійшов і подав руку на такій віддалі, щоб йому довелося податися тулубом наперед. Бобров міцно вхопив руку робітника. Кучеренка він знає ще за старих часів. Він пам'ятає його, як підлітком у рельсопрокатному жужелицю змішав болванки, коли вона гримлячи вискакувала з-під вальців потки бігуни. Згадалося, як йому, Боброву, один раз цей молодий тоді Кучеренко показав революційну відозву місцевого комітету РСДРП. Думав, що на суді про це Бобров скаже суді, але вимовчав і натяку не зробив...

— Добрий день! Заспокойте, товаришу Кучеренко, міліціонери... Вони немилосердно обридають Йосипові Йосиповичу й напсують його перекладацькі настрої... Кучеренко потис і Гольдбергові руку, зняковів.

— Да... вони дійсно мають... того наказу... Та ви, Йосиповичу, не турбуйтеся. З французами ідуть і такі, що гартують розмовляють по-нашому. Там кажуть якийсь інженер один...

— Інженер?..— Лікар підняв брови й повернув у зубах люльку лівого на правий бік. Потім перевів очі на Боброва й несповишено запропонував:

— Що ж, батечку, ходіть до гурту... Організовано, треба організовано зустрінути наших раціоналізаторів... Гм, чули, мій друже: ми хоч і інженери, але пробачте на слові, не французи...

— То не француз інженер... Якийсь німець, чи бельгійський...

— Ну добре, добре, тов. Кучеренко. Німець, француз, бельгійський... Що з нашими робитимемо? Ось вам маєте, Андрій Ільч, який революціонер, прекрасний технолог...

— Облиште Йосип Йосиповичу... Ви забуваєте про hochpolitik!..— Бобров повернувся, щоб іти разом з Гольдбергом поперону, але зупинився, один момент подумав і додав, уже до Кучеренка звертаючись:

— Це звичайно парадоксально трохи звучить, і лікар ніби не рацію. Я сам дещо думав про раціоналізацію й при нагоді... Кучеренка в цей час позвали з дверей вокзалу, і він, махнувши рукою, швидко відірвався від Боброва та лікаря. В годині якимсь незвичайним звуком задзвеніли й запам'яталися танні слова Боброва.

— Чому б дійсно власними силами, га?..— забурчала думка й запалила якісь нові почуття, захопила істоту тривожно-бідною ідеєю:

— А що, коли змагнутись із французами?.. Що, коли цього самого Боброва втягти, запалити нашим робітничим ентузіазмом махнути:— змагання?..

Комітет зустрічі закордонних робітників спішно вирішував остаточний порядок зустрічі. Привітальну промову говорить Ку-

черенко, як тільки французи вийдуть з вагона... На майдані черенко керує мітингом. Першим виступить секретар заводського партійного комітету Даниленко і тут же перекладає її на французьку мову лікар Гольдберг. За Даниленком виступить від виконкому Любченкова, від профспілок Дрогаль, від комсомолу Соловейчик та від жінок-робітниць Кононова. Тоді дати слово двома-трьом французам і останнє слово знов таки Кучеренко. Після цього мітингу закінчити.

Та події склалися далеко інакше, ніж гадалося.

Поїзд раптом прискочив на перон і поки комітет схопив з місць, французів уже зустрів начальник станції й варту з флячком та жезлом у руках. Було ввічливо запропоновано французам пройти на майдан, де їх мусять зустрінути республіканські організації. Двоє з французів говорять добірною російською мовою.

Протискаючи крізь жваві лави цікавих, що лилися густою рідиною за гостями, Кучеренко про себе лаявся.

— Завше отак: під самим носом. Що вирішить би вчора? Та куди вас так пре!.. Ет, ця ще влізла... Животом своїм... дозвольте ж...

І вже зовсім діставшись гостей, коли вони виходили з залу на майдан, Кучеренко оторопів.

Такими дивними здалися роки. Їх неначе щедра якась розсипала по шляху життя і бачиш їх усі, але охопити раптом незрозуміти їх, принаймні хоч полічити — така марудна й не завжди можлива річ. Кучеренко вдивлявся й намагався пригадати, що пиртаючи по вибоїнах десятиліть минулих:

— „Невже?! Або... або я п'яний і мариться мені..

Протиснувшись збоку, Кучеренко вже не сумнівався.

Серед французів ішов поважний чоловічина в скромному, з дорогого краму й з смаком пошитому галіфе та френчі, з цукровим кашне на шиї. В лівій руці він недбало тримав крикль з розкоші кепі, що своїми широкими полями й кольором одверто кидала виклик на герць скромному френчеві. Правою рукою чоловічина безугавно жестикулював, розмовляючи з начальником станції. Одвислі поголені щоки, злісіла й пасмами вих зависків прикрита голова теж не сховали від Кучеренкова така йому йому знайому колісь людину.

То йшов інженер Андреа.

Приїхав знов. На цьому заводі півтора десятки літ він працював, діставшись навіть посаду головного інженера. І тільки дрібязкове непорозуміння, малесенький і єдиний за час від „політування“ конфлікт з директором — як Андреа опинився в мисливській роті на французький фронт...

— Розумієте, шановний товаришу, — Андреа висловлювався, як ніби він живе в Радянській країні принаймні з часів НЕП. Я йому йо-олопові на основі останніх досягнень науки... І

директор і прошу мене не вчити! До того ж моє революційне минуле ну й... знаєте, опинився серед гарматного м'яса...

Кучеренко уже був на трибуні й, викликавши грім аплодисментів та туш музики, люб'язно запрошував гостей на трибуну.

* * *

Сьогоднішня технічна нарада мала незвичайний навіть зовнішній вигляд. Широка приймальня зала директорату прибраною картиною Бродського: засідання Реввійськради СРСР. Поодинокі простягся довгий стіл, зіставлений з багатьох столів. Стіни оббиті чорною шпалерію й покритий новою кумачиною.

Директор заводу поставив перед себе велику коробку цигар „Кавказ“ і не забував кому слід, між іншим, ніби зовсім не кинути запрошення в супроводі вільного, але досить ефективного жесту:

— Куріте!.. — і сам брав нову цигарку, припалював її від недопалка в роті й не без артистично прихованого наміру здатись допалком, кидав недокурка прямо на підлогу. Раптом сплюнувши:

— Тьфу ти, чорт забори! Ніяк не одвикнеш... а час би вже нагай — нагинав свій товстенький стан, пухлими пучками брав недопалка й клав у попільницю за мармуровим письмовим приладом...

Сьогоднішня технарада незвичайна.

Стільці геркочуть і риплять. Члени технаради швидко входять, чекаючи запрошень, сідають на вільне місце.

Бобров зперся на вікняну лутку, жував потухлу давно цигарку і вдивлявся на членів технічної ради. Четвертий рік уже нас, як Андрія Ільча забрав завод із Золотоноської „Чугунно-литейной мастерской, бывш. Двоскина“, де він опинився на чолі революції, прибувши з Карсак-Пая на правах політкар'єрного. Чотири роки, й ніяк не звикне до тих облич.

Чому вони не вмиваються з милом, коли йдуть на нараду? — думалася думка.

Багатьох з них він знає, пам'ятає. З усіма на виробництві забората, де з ким навіть на „ти“. Чи не всім їм давав усякі поради щодо того чи іншого їхнього вдосконалення на стані, на печі, на машині.

Але тут, на нараді, де інженер має змагатися за свою думку з своїми колегами — тут уперше бачить він робітників, майстрів, нахідників.

Мляво розпочали нараду. Директор не звик до „парламентів“, — прозивав він всілякі багатолюдні засідання, і здорово плюється в збитих уже, засиджених формальностях.

— Які будуть поправки та додатки в повістку? Га, то-риші?..

— Хто має щось сказати щодо зачитаного вельмиповажним товаришем Зіновієм Філатовичем регламенту? — І по хвилині реможно запитував:

— Нема...— озирався, а потім з повними силами продовжував з відханням інший деталь формальностей.

— Будь ласка, Андрій Ільїч, сідайте на моє місце...— запонував Боброву комсомолец-винахідник Борка Арнаутов.

Боброва це так несподівано вловило на думках, що він подумавши, ніби наказові якомусь скорився й сів. Тільки сім зрозумів, схопився був, але подякував просто й таки лиш сидіти.

Говорилося про заходи корінної раціоналізації виробництва. Інженер Андреа сидів поруч інженера Клаусса, представника німецької фірми водопостачальних будівництв. Обидва старанували в бльокнотах виступи робітників, хоч у обох весь час не засала посмішка на губах. Тільки один раз німець кинув репліку:

— Сподіваюсь, водопостачання раціоналізувати ще не будемо, бо ми його за новими проєктами будуємо?..

— Звичайно, звичайно ні!.. — запобігав директор.

— А коли потрібно щось... То чому б і ні? Нам здає. Нам здається, що труби й вам можна б класти разом з прокою для них котлованів. А то котловани обвалюються, а ви каєте, доки всіх не закінчити копанням.. Доведеться знов трачатись на прочистку, а може ще й на кріплення стінок ґрунт же в нас, — вихопився й ніким не зупинений висл. заперечення Борка Арнаутів. Директор нарешті здв. спинив його неорганізований виступ.

— Ви зовсім не по существу, товаришу... товар... Так працівників та й присутніх товаришів висловитись з приводу менного цеху... Нам доведеться таки виконувати плян п'ятирічки.

— Вот іменно... — гукнув хтось з інженерів.

— Да, да.. І тому 756 тисяч тонн чавуну ми можемо дати, коли не раціоналізуємо якоесь доменне виробництво. 756 тисяч це, знаєте, така переконлива цифра, а на нас діються... І половини цього не дамо за нормальних умов.

— Тобто як за нормальних умов?.. — запитав Ністрат, ледь з п'ятої домни. Його брови знялися вгору, й тоді тільки ставало видно очі. Ті очі таки хотіли дізнатися, що то за нормальні ненормальні умови. Директор подивився на Ністрата як хвилику й, видимо, не зрозумівши запитання, клацнув по дзвоник, щоб продовжувати засідання.

За великою павзою слово забрав інженер Андреа. Він то довів, що не був подібним до колишнього анархіста Андреа, чого, верткого, упертого. Тепер навіть упертість стала іншою, вона спиралася на безумовний пріоритет, культурну зверхність.

І він так поважно репрезентував. І розмова стала іншою: він авторитетною. З руки не виходило вічне перо, й ним він писав у повітрі якісь декадентські визирунки.

Андреа говорить про раціоналізацію всього доменного ви-
світлення.

Андреа інженер. Він хворіє за культуру виробництва. Йому важко бачити як завод, де він головним інженером був, тепер занепав... Власне не занепав, але прогресу не помітно. Щоправда, з п'яти домен при ньому лишилися тільки три. Четверту почали відбудовувати, а тепер їх знов аж п'ять. Також правда, п'яту домну досить добре механізовано, але правда й те, механізовано не за останнім словом техніки...

Слова потроху густішали, й відчувалося, що інженер Андреа опинився своєю промовою й тепер, сам прислухаючись до неї, чується собою, своїм хистом говорити. Нарада уважно вислу-хала цього реферата закордонного спеца.

...отже я пропоную раціоналізувати п'яту домну в той спосіб, щоб замінити її механізацію на останні досягнення французького ливарного виробництва... Це буде спроба...

Ого?.. — не втримався Бобров. Його видимо зачепила ця
вченість колишнього його помічника, інженера Андреа.

Ви хотіли щось додати?..

— Ні, Оксентію Гавриловичу, я нічого додати не маю, але
до думку може й скажу трохи згодом...

Гаразд, гаразд!.. — старався директор біля дзвінка, яко

Слово взяв Ністрат. Йому незручно трохи, що він ученістю не зможе так красно довести, як інженер Андреа. Він атає його й давно колись, тому й не заперечує його деяких позицій. Але вважає, що слово раціоналізація зовсім не передбачає зміни цілого механізму на новий. Це, мабуть, була б ціла реконструкція. До того ж п'ята домна механізована тільки, що покищо є одною з зразкових домен у Радянському

— Я пропоную раціоналізувати ливарний двір, щоб можна було скоротити процес литва. Також щодо шлаків... Чи не заважає їх у нас, а мартенівці скаржаться на якість чавуну. Їм доводиться за 50% брутт додавати до нашого литва...

Про це наша технологічна лабораторія скаже! — грубо відбив Ністрата директор.

Ну да... Я ж тільки говорю...

А що ж робити з чотирма не механізованими домами, і п'ята механізована й то не годиться? — запитав Борка Лугов.

більшість технаради засміялася. Чи то запитання таке чудне, дрібне, чи й, справді, чудно оберталася справа після цього питання.

Та серйозність справи забирала верх. По одному, додержувались, чи не додержуючись ладу, виступали винахідники, майстри. Їх заступали інженери, щось заперечували, до чогось приєднувались. Андреа авторитетно мовчав. Він ось два тижні лабілізав домен, гаразд вивчив їх і певен, що його думка — це є дійсний авторитет, що за ним підуть. Нарешті він звівся й подав доповідь.

— З моїх спостережень та зі спостережень моїх помічників, що приїхали разом зі мною, четверту домну треба списати зовсім і зробити нову, бо воно надто по-руському зроблено. Я її сам колись починав, але закінчили її... не зовсім як слід. Щождо решти трьох, то їх ефективність покритється згодом раціоналізованою... чи як ви, товаришу, влучно поправили реконструйованою — п'ятою домною. Зараз вона дає щось триста тонн на добу, а може дати понад 800 — 900...

— Я категорично заперечую!.. — вихватився Бобров, — тестую, коли хочете. Пропоную порядком соцзмагання раціоналізувати першу, другу й третю домни... Я їх будував, я їм давав продукцію не по 200 — 300 тонн, а по 500 — 600 тонн на добу... Треба тільки...

— Воздуходувку нову!.. — крикнув з далекого закутка якось вусач. То був кадровик із прокатного. Воркун Денис. Він у цей час мовчав і прислухався до всіх. Андреа йому не подобався такою впевненістю, й тому всіма силами захотілося підтримати свого інженера, до того ж і людину, що за політичну якість чомусь здавалося, можна було ручатись...

Бобров тільки поглянув на Воркуна й продовжував:

— Треба тільки підібрати мені добрих фахівців... Щодо четвертої домни, то...

Приміщення здригнулося від вибуху. Зі стелі заповзали крихти штукатурки, забряжчали репнуті шибки.

Переляк паралізував на перший момент і промовця й слухачів. Тільки дзвінок телефона збудив нараду, й усі рвонули до дверей, до телефона, до вікон.

Директор поклав телефонну трубку на стола й сів, розсміявшись. Очі йому полізли на лоба, й він вдивлявся в Андрію.

— Вибухнула четверта домна!.. — повідомив директор.

— Цього треба було давно сподіватись... — надміру кійно відповів Андреа.

Ніхто йому нічого не відповів тільки тому, що мало хто чув ті впевнені слова. Через двоє дверей заля виплеснули учасників наради на двір, де ревли ще й досі не перекриті труби воздуходувки, до коуперів четвертої домни...

— Є-ех ти, біс його брав... Оце-то змагання!.. — Це й я зумію, хрест мене накажи... А то, ти ж розумієш, змагання коли... коли...

По-твоему виходить і краще, що четверта домна вибухнула! Краще, що ніхто з бригади не доглядив завантаження, прогавили „куріня“ й маємо тепер такого об'єкта до завантаження...

— Миша, браток!.. Ти, просто дурниці мелеш, хрест мене накажи... Тьфу!.. — Борка подивився на Соловейчика, трохи зніякував. Приклав до грудей праву руку:

— Просто якась чортяча звичка... От знаю, що це ідеологічно шкідлива клятьба, а як тільки...

— Та мене це не цікавить. Можеш собі, коли хочеш, щоб на осередку було про це поставлено. Мене цікавить твоя мірка. А хіба до цього доменщикам ніяк було змагатися? Хіба не вони затримують плавку цілими годинами, формують двір, що болванки доводиться зубилами розбивати тощо? Ого, ні змагалися.

Арнаутову хотілося заперечувати, але боявся він секретаря комсомольського осередку. Чого доброго на черговій доповіді це викладе зборам і почне тулити його до якоїсь його, Арнаутова, невитриманості.

Обидва вони поспішали на позачергові збори заводського партактиву з приводу вибуху колошників четвертої домни. Миша Соловейчик прибирав тему для сьогоднішнього виступу, щоб була й по суті, не повторенням і, головне, щоб характеризувала його активність. Арнаутів Борка, йдучи поруч, тільки намагався обдумати тему, і тому так критично поставився Соловейчик до Боркиного молодечого захоплення. До того ж цей Арнаутів, такий ще „сирий“ комсомолець, недавно тільки з фабрики вийшов, а вже на майстера пнеться, на висуванця в бригадири поціляє й двома раціоналізаторськими пропозиціями вславився, за які й дістав щось дві сотні карбованців премії. Додатково було Соловейчику ще й те, що Арнаутів ніде й нікому про це не говорить. Коли б він хвастася, коли б носив драв — була б причина його й провчити й тим самим осадити на місце...

Бо хто його знає, чия пропозиція була б прийнята, коли б не пропозиція Арнаутова. Соловейчик теж мав досить певні дані, що його пропозиції цікавлять інженерно-технічний відділ. І раптом оцей Арнаутів...

— Раджу тобі, Арнаутів, краще продумати ці свої слова. Ти молодий комсомолец і мусиш мати добру партійну школу... Як в одній зі своїх філософських статей про...

— Ну, Миша, ну, що ти?.. Хіба ж я проти Леніна? Та й не розумів ти мене, Бач і дійшли вже... От що значить інтересна мова в дорозі. Я тільки підметки десь на брукхті лишив вішаними від черевика... От роззява, хрест мене... Миша!.. Цікава пропозиція! От скажу, ей-ей... Уяви собі оту естопаду продовженою всього тільки сотню метрів, а там конвеєр-

чик і вагонеточку кокусу на нього, вагонеточку руди чи д...
От тільки колошники... щоб газу...

— Ти знов, „хрест мене накажи“... Знаєш, Борка, жартами, а...

— А хвіст набік, це я знаю, але ж розумієш, Миша, звичайно. На партактиві сперечалися тільки четверо: Ністрат, Воркуна, Соловейчик та секретар партколективу Олекс Даниленко. Соловейчик директор заводу погоджувався на всі пропозиції, так чи інакше їх мусить стверджувати технарада, що має продовжитись другого дня.

Сперечалися чи не вперше в цій залі так завзято, що заборонили починати, які регламенти встановлювали та інші заборони раціонального використання часу. Ністрат давно мав іти поспати перед зміною, заявив про це президії, й таки стояв біля дверей або підбігав до столу президії, бив кулаком по ньому й перебиває Воркуна:

— А я кажу, держава бідна. Держава бідна, от і всі гроші. Вкласти такі гроші в воздухоудку... До того ж коли це буде? Та знаєте ви, товариші, що нова воздухоудка прогине в наступний рік п'ятирічки, й ми тільки свиснемо через шість місяців.

— То що ж ти пропонуєш? — присікувався до нього Даниленко, вклавши покаяний хемічним олівцем на обличчі.

— Ніяких капітальних вкладень... Дрібні ремонти самотужки й справжнє, не писане в відчитих, змагання бригад.

Воркун все ще стояв біля свого стільця й переможно виставляв вуса.

— А четверту домну? Теж раціоналізувати?

Дехто засміявся. Ністрат озирнувся на президію й знов звернувся до аудиторії.

— Прошу соблюдати спокій, товариші! Я про четверту домну говорю...

— А я говорю! От я саме про четверту.

— Товаришу Соловейчик, ви вносите безладдя в засідання. Соловейчик не вгомнявся.

— Я за четверту! Власними силами ремонтувати... Удайте бригаду загальнозаводську наскрізну оголосити. Інженер Микола Ковський. Такий молодий, наш червоний спец. Безумовно відмовиться, соромно йому буде... Інші інженери.

— Я за Боброва!.. Старий доменщик...

— Доменщик він добрий, товаришу Воркун, та старувався трохи... Та я зовсім не за Соловейчикову пропозицію йти проти. Це інша справа. Я про три малих домни. Вони мусять давати не двісті-триста тонн кожна на добу, а найменше чотириста, а то й п'ятсот. Бо так нам пляна не виконати. Ми вимо його.

Краще зараз бити на сполох, і нехай центр зменшує, щоб не скандалити імені заводу... От що...

Даниленко нарешті таки вгомнив Ністрата. Решта дискусії скорилися зі спокоем і чекали, що ж нове скаже секретар.

У мене така думка, товариші, що всі ми один другому не потрібні. Основне, — партколектив за виконання пляну, а може й партійні й...

Нічого подібного. Хоч би це якнебудь...

Хвилину, хвилину, товариші... А може й перевиконати не тільки б... Кажу, не завадило б. Бо ми ж будемо соціалізм, а будівництво вимагає жертв...

III

Да, товариші, жертв вимагає будівля соціалізму!.. Кляса пролетарів не одну жертву принесла в ім'я перемоги пролетаріату й що останню жертву треба принести, або...

Ністрат сів поруч з Воркуном і смикав його за рукав, а Воркун увесь час намагався щось сказати Ністратові на вухо. Соловейчик стояв біля столу й коли Даниленко заговорив на „або“, Соловейчик раптом зблід, занервував...

Дайте слово!..

Даниленко не зразу його зрозумів, і коли знов повторив „дайте слово“ — повернувся обличчям до аудиторії й промовив:

...або все, що здобула пролетарська революція, протягом п'ятиріч, все к чортовій матері посиплеться... Начинай сначала. Жертву ми... не пошкодуємо... І Ністрат, і Соловейчик, і Воркун говорили по суті те ж саме. Вони практично пропонують жертви. Що ж... Ухвалім усі три пропозиції й домагатимось від технаради переведення її в життя. Таке потрібне змагання — це зовсім нове в нашій ще молодій практиці. Французи раціоналізують п'яту, бригада ремонтує четверту, й ще бригада генерала Боброва раціоналізує три малих домни.

* * *

Так на світанку ударництва зажеврило полум'ям змагання між одиницями. Це не було змагання ради премії, змагання ради слави чи ради слави. Це була борня трьох сил, що зчепились в доменному цехові заводу „Жовтневої Революції“, і розірвати ці сили — значить тільки відкласти борню на довший час. До борні так довго й так уперто готувались...

Три сили — три світогляди...

Останні квітневі дні в цій році остаточно закріплювали весну. Погода обняла світ, загарбати все повітря в груди, щоб стало тепло на увесь час зміни в душній і надто непривітній атмосфері доменного цеху. Тільки в затінку чорніли ще послизлі іржаворудні кучугури снігу, й від них тягло сирим і гострим холодом. Сьогодні почали задувку вже й третьої домни на старому цехові. Коли стався вибух колошників четвертої домни, увесь

цех мусів спинитись на цілий тиждень, доки не відремонтовано поповнені вибухом газоходи до газоловки та воздуходувки.

Коло четвертої домни, коло зруйнованого стовбура колоньої домни крутилися й лаялись понад сотню люду. Вони розбивалися на купки й розходилися, хто на гору по крутих східнях до зруйнованих колош, хто до естокади, де ворохилася буря з прозеленню руда, а хто лишався під дахом ливарного двору. Потім збігалися всі: один, два чоловіки спливалися в палкій дискусії, а решта лише мімікою чи виразами жестами показувала свою прихильність чи обурення слів дискусантів.

Інженер Маньковський ніколи не надівався на голову жадібного вбрання. Ще на робфаці одна робфаківка пристидила його, він „ради такого тепла“ парить голову своїм шкіряним кашкетом. — А ще майбутній командир виробництва...

Це було надто образливо, й ось уже сьомий рік Маньковський і влітку і взимку ходить з відкритою головою.

Почуваючи себе надто молодим інженером, Маньковський ніяковів і серед цього гурту намагався ходити незаміченим, не заважати старим досвідченим „вовкам“ виробництва. У цехових зборах йому запропонував Арнаутов стати на чолі ремонтної ударної бригади, щоб відбудувати четверту домну. Думка так збентежила Маньковського, що він навіть зв'язати слово в перші хвилини не міг.

— Щоб то як відбудувати? Так таки самими власними силами?..

Йому пояснювали і Соловейчик, і Арнаутов, і дехто зі старих робітників будівельно-ремонтного цеху. Слухаючи пояснень Маньковський поволі охоплював цю сміливу ідею, й на вид нього весь цех прочитав не тільки рішучу згоду, але й виритий запал.

Маньковський погодився. Він навіть розробив попередню схему ремонту і доповів свою думку проектно-конструкторським бюро. На бюрові посміялися з цієї химерної думки, але останній технарад її підтримав і політично обгрунтував. Даленко, за неї висловився заступник директора Дробот, і сам директор погоджувався „на експеримент“. А хіба, коли директорові згоджується, то хтось з інженерів стане йому заперечувати? Того ж партійна організація на Маньковського боці. Нову воздуходувку покищо відклали...

Тепер Маньковський тільки в критичну хвилину продирався до центру суперечки біля домни й єдиним доводив свою думку першеступеністтю й категоричною вимогою:

— Про це дайте потурбуватися бригаді!..

Нарешті Андреа висловив думку:

— Повірте мені, нічого з цього не вийде. Ентузіазм хороше річ, але коли він теж вимагає коштів і побудований „на піску“

навіть мене, колего, — то стає шкідливим. Пропоную все ж таки постійну консультацію, бо проекти колеги Маньковського щось надто нові в доменній практиці. Загальне кільце — це під колошники, — це річ не нова, але таке кільце... Пропоную мені, й заводу Франції ще такого не зможуть віділляти... А ми виллемо!.. — гукнув для підтримки ливарник.

Андреа ніби не звернувши уваги на таке зауваження, продовжував:

До того ж одним кільцем ще не вирішується справа збільшення продукції і взагалі працездатність цієї нікчемної ко-

лошні. На цьому закінчилися дискусії біля домни. Вирішення було одне, й репліки Андреа тільки піділлляли нафти в огонь.

А на старому ливарному дворі ходив з бригадою Андрій Цобров і сердито бурчав:

Розумович. Француз мені теж... Тоді був бельгійцем, а те-

перше... А ну, спробуємо, хто кого! Нехай раціоналізує одну й безпечно механізовану, а ми цілих три. Та я з ними рідний, я разом з ними працював. Мені б тільки один інтеграл вирішити для визначення коефіцієнтів... Один лише інтеграл, розумієте...

Ну, як не розуміть, Андрій Ільїч, звісно, тіграл, воно... — Ільїч, сам себе присоромившись, високий, жилий кадровик, який ливар Ністрат.

Думав далі:

Тіграл!.. да-а!.. Ось тільки Андрій Ільїч його той... А то раціоналізувати... Ну, ну, давай позмагаємося! Французам таки важко мати нос втерти, щоб не так високо його драли... Ільїч, дамо!.. От тільки чи не зірвуться на четвертій хлопці з Маньковським... Тіграла їм свого ми не дамо...

* * *

Ремонтний цех оголосив себе ударним.

А прокатному робота на четверту домну оголошена надчеркнуто.

Керамічно-вогнетривкий викликав на змагання бесемерівців, щоб підвищити якість фурмової цегли для четвертої домни, а бесемерівці щоб дали бездоганне литво на неї ж.

26 квітня 1929 року в цехах заводу „Жовтневої Революції“ вийшла перша друкована листівка виїзної редакції газети „Соціаліст Донбасу“. Замість передовиці великими літерами горіла листівка:

„Четверта домна — наш перший іспит. Витримаємо — знаємо, що годиться будувати соціалізм! Доменщики, мартенівці, прокатники, ремонтники, цегельники! Робітники, інженери, службовці! Честь заводу в ваших руках — не забрудніть її. Відбудову треба закінчити протягом п'ятидесяти семи днів. Жадного часу більше!“

Штаб ударництва при завкомі“.

Трохи нижче, під чорною коротенькою смугою — лінійка ніби для підрублювання того розхристаного закliku, проста смуга густо стулених літер:

„Пропонуємо зменшити термін на десять днів — робити безперерв! Арнаутів, Маньковський, Грудина, ударники-футеровші! Знов лінійка, ніби межа, а за нею:

„Приймаємо виклик! Ми беремося раціоналізувати три стадіони, щоб не зірвати пляна... Інженер Бобров вирішує питання інтеграла, щоб скоротити процеси плавки й подвоїти продукцію...

Бригада раціоналізаторів

Листівку перекладали на прокатних станах, перечитували до останнього рядка й тільки дійшовши до „інтеграла“ сиділи — далі не вчитаєш.

— Інтеграл... Інтегр-р-р-ал... гриміло в стані. Червоно-бачили як віск м'яке залізо скрипіло характерним внутрішнім скрипом, неначе сніг під навантаженим широким полозком. Прокатні зубами клацали разом з ролами стану, вкладаючи, мов у хижаків, недовальцьованого ще таврового тряма.

І всі стани, всі керма напружено твердили оте слово „інтеграл“. У повітрі повисло воно й мерехкотіло в неугавнім галасі заводським. Шкварчало в ізложницях мартенівців, гуло в клапанах бесемерівської продувки, дрижало з кожним рухом пасу:

Інтеграл! Інтеграл! Інтеграл!..

Листівка потоком робітничих змін поллялася в робітничі житла, на стябло з нарізаним хлібом, на подушку, зім'яту після обіднього відпочинку. Нарешті в кошики господаркам потрапила й на базарі жваво розгулялася по руках.

— Французи!.. Ану, чи французи, побачимо... Раціоналізувати... а... а без тіграла...

— Да-а, сестро: мій прибіг, як скажений... Миску борщу той собака вихластав, а м'ясне з собою в газеті забрав...

— Що воно й буде?... Мій теж... вилаявся, а таки пішов. Газета оця, каже... і пішов... А сам, звиняйте, світить, підшита... Латала, латала — хай скажуться, кажу, ударник, з'являється... Пішла в Церобкоп, кажу, що дають... Крам, каже, сидка... Так я оце собі на зимове пальто набрала, а те перешла Тані в школу... Охо-хо-хо-хо!..

— Е-ех, батеньку мій, товаришу Бобров!.. І кинуло ж вас до бога... Кому це, ну кому, питаю, припало в голову так знатись з науки, з фахівців?... Е-ехе-хеел!..

— Я вас, Йосипе Йосиповичу, зовсім не розумію... Неможемо ж ми, принаймні, спалив усі наші заводські заклади науки та техніки з півдюрини фахівців...

Гольдберг співчутливо дивився на Боброва й хитав головою. Йому було шкода колишнього Боброва, такого сильного в борні за культуризм, в борні за ідеали загальнолюдського добробуту. Ніколи він морфініст, кокаїніст, взагалі наркотик, зате ж не інженер, Бобро-ов!.. А що сталося з цього Боброва, як не самітність, облуда й кільканадцятилітня фахова практика, культура інженера. Нічого більше! Він... він...

Та він інтегралом своїм хвастається! На глум усім інженерам він опудало — інтеграл!..

Боброва розбирав сміх. Лікар в захваті говорив, аж плечима відкинувшись, і люлька його от-от вискочить з рота. Це найбільше смішило Боброва.

— Чи розуміє його хто, отого вашого інтеграла? — не вгамовував Гольдберг. — Придивіться ви на них, на хазяїв одих. У них інтеграл переплутав всі лади в голові. Куди не повернешся — бачиш інтеграл. В цеху, в прохідній, у конторі, навіть дома, в парні...

Тобто на квартирі, — поправив Бобров, сміючись виразно.

А вам ще й смішно?... — здивувався лікар і замовк. Дійсно: лікарня, як колись, чи справді квартира... Вони стояли на парадній верхньої тераси-ступеньки під'їзних шляхів і мусили весь час давати прохід то одному, то другому паротягові, чи цілому вагону з рудою, вугіллям, або болванками з заводу. З гальованих площадки одного вагона вистрибнув інженер Андреа з його техніками французами. Махнувши їм привітання рукою, Андреа вдав на обличчі здивовання, що зустрічає своїх „старих знайомих“ так рано й в такому місці.

Чи не розподіляєте, часом, паротяги та вагони на стрілках, по рядку якогось п'ятишника, або суботника, шановний Андрію?.. Що за ідилія: лікар і головний технолог...

Як бачите, мес'є Андреа: сміється він... Кажу, дурницю вполював інтегралом своїм, а він сміється.

Бобров перестав сміятися.

Мені страшенно треба поспішати...

Да, да, інженере... Там готуються до урочистої зустрічі з вами і вашими бригадами, що воскресять оте старе доменне барахло... Ім скоріше...

Що?... — вже спалахнув Бобров.

Андреа примовк, намагався переможно подивитись на Боброва, але це йому мало вдавалося.

Та ось же Йосип Йосипович нагадує...

Інтеграл?... — запитав допомагаючи лікар.

Да, інтеграла чекають... — на цей раз Андреа переміг.

Дурень ви, хоч і француз!.. — відрубав Бобров і рушив чепурно в рейки до доменного цеху. Андреа щось гукнув злісне, поплив, та герготіння паротяга, розлучивши їх, заглушило той крик.

— Дурень, мерзотник! Чи я його оголошував? Якийсь не розуміючи самого слова, його надрукував, а я винен! рень!.. А те старе барахло, угодовець, лакуза нещасна!.. Він тії самої... Дурень!..

— Хто це?..

Перед Бобровим, ніби з-під землі виріс, стояв Даниленко секретар заводського партколективу.

— Кого це ви так, Андрію Ільїч?

Бобров озирнувся на Андреа та Гольдберга, що стояли й досі на рейках. Раптом відчув якусь полегкість і потоком ледве зв'язуючи їх в якийсь лад, поскаржився Даниленков образ. Яке мали право вони сміятися з нього тому тільки чиясь голова, не переваривши сказаної ним фрази, надрукував в листівці про інтеграла.

— Та це, знаєте, товаришу, розколודжує всяку енергію цювати... Ви не уявляєте собі, що то є інтеграл, а...

Даниленка трохи смикнула за нерви така невірна впевненість інженерова: „не знаєте, що таке інтеграл“... але, заперечившись Боброву, може ще гірше його розлютиш, а не заспокоїш. Даниленкова хвороба — вища математика — нехай не буде нервом інженера. Він мався добрим політиком і ще кращим тактиком. Він веселий, байдужий. Він навіть не відчув образливості в цих запевненнях...

Не вчув і жартома вимовляє:

— Без кінця велика сума без кінця маленьких одиниць, площа...

— То ви знаєте, що таке інтеграл, товаришу Даниленко? Знаєте вищу математику, мудрість і зброю інженерів?..

Даниленко зареготав.

— Пробачте мене, Андрію Ільїч, учора вичитав з підручника Поссе. Як прочитав ото в листівці, зараз і кинувся, як дурень. Студенти наші-практиканти, що з Маньковським на четверту пішли ударниками, сказали, що це з математики... Підручник отого всунули, так я вичитав... Без кінця велика сума... Тут є від директорату та завкому папірець, добре, що згадав... кінця велика сума, без кін... чорт би його взяв. Знаєте, кинувось знайти в цих моїх шіснадцяти кишнях, так неодмінно передивившись, що там є... Без кінця велика... аж ось він...

— Інтеграл?..

— Папірець, Андрію Ільїч... Ми вважаємо, що ті три дні ні в якому разі не можна тушити доки не буде пущено четверту домну. У нас може статися нечуваний прорив. Ми вже сьогодні чинимо на цілий ешелю менше відвантажили литва, ніж передувало. Кількість за останню п'ятиденку...

— Хто це ви вважаєте?

Даниленко випрямився й з лица на мить зникла жартівливість.

Ми? Партійний колектив!

Так, як це стало ясно, це був секретар заводського партколективу.

Бобров узяв у нього з рук папірця, а очей не зводив з обличчя. Та воно вже знов усміхалося й мирилось...

Двері закриті, і на звороті проштемпельовано:

„Важливо на роботу, щоб ударним трудом дати тисячі тонн металю на будівництво індустріального, соціалістичного СРСР!“

Довів Бобров читав папірця, Даниленко розкладав з жмені своїх шіснадцяти кишень папірці, цигарки, обрізки олівців, ручки тощо і пильно слідкував за Бобровим. Слідкував, як змінювалося його обличчя на початку читання перетворилося в задоволене. Брови стиснулися, очі запалилися. Далі все обличчя знов вирівнювалось, очі круглішали. Губи вільніше шептали надруковане. Під кінець Бобров набув уже зовсім веселого виду, ляснув по папірці пальцями навіді й подивився на Даниленка. Можливо подумав:

...вони, партія, таки мають розум... Інженера Боброва не дурили.

Покладаються. Догнать і перегнать!.. Да-а... не помиляєшся! Бобров ще може змагатися з тими задріпаними французами!

...А в голос промовив:

— Приймаю пропозицію. З французами можу... з нашими ні не зовсім... Підганяти своїх карбачем, а з французами...

Андреа — з великою охотою... Мерзотник!..

— Значить, ви згодні, Андрію Ільїч?..

— Безумовно, що за мова! Сьогодні ж оголошуйте в листівці про працю над інтегралом паливних коефіцієнтів.

— І це оголосити?

— Інтеграл?.. Ні, ні, годі вже! Оголосили. Змагання оголошуйте, підпишу...

* * *

Бригади Маньковського почали працювати одна за одною і вже шостий день, як четверту домну ремонтують ніч і день, години, щохвилини. Жадної перерви, жадної мертвої хвилини в районі четвертої домни. За ці ж дні французи обриштували цю домну. Андреа нарешті таки домігся, щоб потушити її, й не знав свого задоволення з такої перемоги. На технарадї обіцяв, що протягом двох тижнів він зможе перевірити футеровку, шахтні подільники та зробити точні виміри внутрішнього об'єму чашки печі. Йому потрібен дійсний профіль печі:

— Щоб встановити коефіцієнти деформації. Це дасть нам змогу, не вирішуючи „паливного інтеграла“... дійти до кращих

наслідків продукції... — зле примружуючи оком у бік Боброва кінчив Андреа.

Це одверте глузування, ніким не заперечене, так ура Боброва, що він зразу ж пішов з технаради, а Андреа до свого. П'яту домну потушили.

Стояла вона по-сусідськи з четвертою. Під'їзні шляхи п'ятої йшли через дворище четвертої, тому весь матеріал, й до п'ятої домни проходив на очах у бригад Маньковського.

— На чорта йому стільки лісу?.. У нас капітальна переробка й то ми риштуємося на колонках, а вони обліпилися, щоб їхніх таємниць не бачив...

— Може шкідництво якесь приховують?.. — вставив Арнаут розрізуючи автогеном зверхнього пояса на стовбурі печі.

Даниленко час від часу заходив до Маньковського й лав по риштованню. Він горів запалом Маньковського та його гад, але мовчав, щоб не посягати задавацьких настроїв у бригаду.

На останніх партійних зборах Даниленкові було закинуто обвинувачення в тім, що він потурає непотрібному, а можливо шкідливому захопленню ідеєю Маньковського. Ця ідея, на думку голови завкому Кучеренка, може так підвести всі пляни доного цеху, що багатьом доведеться знайомитися з „принципами виголошуваними вустами прокурора республіки, тов. Криленка на процесах шкідників...“ Тоді на зборах Даниленко розбив черенкові докази простим нагадуванням, що це дхне шацком, який тільки но колектив так рішуче засудив. Завком мовк, може закарбувавши зло за такий натяк.

Та тут, додивляючись, як Арнаутов перетинає пояса, до якої як беруть її в лещата, як раз за разом лебідкою витягають бачок з прогорілою проплавленою футеровкою, — Даниленко згадав ті слова:

— А що, як раптом?..

І не договори́вався, а брав пневматику й рубав заклепки в плахах броні. Іскри сипалися з-під зубила, лящало й макіталось в голові, а сумніви вплітали в якісь не виходжені бачки й забувалися.

— Товаришу Даниленко!.. Товаришу, з вами хоче говорити француз...

Збивши шапочку заклепки, Даниленко вимкнув пневматичний розігнувся.

— От, маєш, злетіла...

— Розбираємо?.. Там вас француз... А по-моєму, товаришу Даниленко, слід би нам подумати про воздухоудку...

— Як подумати? Думали вже. Адже ремонтні скрізь іду... Он труби міняють, чи готуються, принаймні... Газоходи...

— Не про те я, Олексю Митровичу... Маньковський каже, що четверту ми збільшуємо, тільки ша... А я ж зроду на коуперів, чортові, на четь атмосфери зменшиш, як тобі похолодає...

правильна осадка шихти, неправильне горіння... А пюзом своїм четь атмосфери надмеш?.. та й вибухи в колошах.

— Що ж ти, власне, з мене хочеш?..

Коуперовщик озирнувся, обняв за талію секретаря партколективу й прокричав на вухо:

— Замість паровичні та об'їзного шляху збудуймо силову станцію, як ото в німецькому журналі!..

Даниленко всміхнувся, поспішаючи по нерівних ступеньках до входу.

— Старо, голубе! Старо, як світ. На технараді провалилося... — казав, а самому ніби щось стукнуло в голову: „На технараді витратилося на цю роботу три мільйони. А справді на паровичну станцію мільйон шістсот тисяч та на об'їзний дев'ятсот тисяч... не вкласти б цих коштів у...“.

І як кліщ уп'ялося в голову впевнення:

— Силова станція!..

Силова станція, що використає зайвину доменних газів і ними рушійну силу, дасть енергію на воздухоудку, енергію на механізоване доменне господарство.

— Як у німців! Тільки... тільки соціалістична силова станція!..

Ледве не збив з ніг француза робітника, що стояв при вході до цеху. Захоплення так сп'янило Даниленкові голову, що він забув про француза. Коуперовщик показав французові на Даниленка.

— Громадянин Даниленко!..

— Так, це я... А ви з п'ятої від Андреа?..

Француз кивнув головою й вичікував ще одного запитання:

— Щось маєте мені сказати? — нарешті дочекався він.

— Да, да... Інженер Андреа... просить звільнити зовсім дві п'яті під'їзних шляхів, бо ви гальмуєте нам транспортування, періалів...

— Дозвольте! Це ж справа... Інженер Андреа знає, що тут інженер Маньковський... зрештою інженер Бобров цим відає... як ж я...

Француз усміхнувся в вуса:

— І Андреа і ви добре розумієте, що ваше слово найбільше важить... Та це й не так уже нагально... Я робітник, хоч і француз...

Даниленко ледве розумів його белькотання мішаниною французьких, німецьких та російських слів. Даниленко заговорив, і не без деяких труднощів, німецькою мовою, якою оволодів, ночами не досипаючи:

— Що таке?.. Я нічого не розумію. Ви робітник... Гаразд! Але ж вам треба від секретаря партійного комітету?..

Француз зрадів. Майже з такими ж труднощами володіючи німецькою мовою, він передав, відводячи Даниленка під заважні матеріалами естокаду:

— Правди!... Нашої робочої правди хочу!... Перевірте Андриша та ваших інженерів... Ми вам п'ятої домни не зіпсуємо, але...

— Що? — Даниленко мимохіть схопив француза за плечі.

— Нічого!... Вона більше не дасть чавуну, як давала... Андриш не зацікавлений у цьому. Ви самі... А дві колії під'їзних килимів вони нам може й не потрібні. Може він... — француз кинув головою в бік п'ятої домни — може він заздрить вам і хоче...

— „Шкідництво“, — напросилося вперше сумнівне запитання у Даниленка, але він його не висловив. Подякувавши робітників й пообіцявши, що за під'їзні поговорить з ким слід, Даниленко хотів бігти просто в завод, але коуперовщик переконливо відмовив йому дорогу:

— Митровичу! Що він белькоче. А гарно ти того: шпrouw шпrouw... Так їх чортів, шпrouwай, щоб... Ато, бач, француз...

— Найдіть мені Маньковського!... Або чекайте. З п'ятсот тисяч треба здобути за рахунок ударництва, індивідуальності та максимально можливої більшовицької хазяїнської...

— Тю, тю... А ось і Мань... колись ми так звали одне одного як він був у мене підручним на фурмі... А тепер...

— Тепер теж так, батяш Іван Кузьмич... Що тут?...

Даниленко довго ходив поміж трямиами, мотлохом руйнованих домни та новим матеріалом і розповідав Маньковському свої думки, здогади, мрії. Інколи Маньковський, ніби захищаючи себе від чогось руками, кидав якусь фразу. То раптом розпалював й рубав тими ж руками повітря, то хватав Даниленка за плече й потрясаючи ним, говорив:

— Дайош! Правильно!... А дві колії... Та чорт по йому!... Дайош, нехай не скаржиться, що гальмуємо... Ми встигнемо. У транспортна ударна бригада вже й Боброву підсоблює... встигнемо, нехай беруть дві колії...

Нова силова станція!...

Так зідхнули, прощаючись, Даниленко й Маньковський. В момент зідхання відчувалася жага будови, перемоги й неприховані побажання, скільки цей плян може бути реальним. Не стає п'ятсот тисяч. П'ятсот тисяч треба здобути за рахунок ударництва, індивідуальності та максимально можливої більшовицької хазяїнської...

П'ятсот тисяч і нова силова станція!

Н Е С І І І

Гримів завод „Жовтневої Революції“. Даниленко, виставивши груди колесом, наспівуючи марша Буденного, поспішав до заводу.

— Твої очі красиві, як блакить на шовковому кашне. Хай мене накажи... Це правда. Може дівчата, наші заводські дівчата, ришні, захоплюються цими очима, й ти маєш рацію, але я в тебе бачу тільки...

Що? Ти, Борка, інколи забуваєш...

Нічого я не забуваю, товаришу Соловейчик. Пам'ятаю, що ти у нас секретар комсомолу, але очі твої, хрест на твоїх плечах, якісь дурнуваті, баранячі...

Борка!

Дивуюся, як це Даниленко не зрозумів сам, що ти не приймаєш пропозицію тоді запропоновував, а... чужу.

Чію ж саме? Чи ти хочеш полетіти з комсомолу?

Доктор Гольдберг нарешті ввійшов до ідальні нового щойно збудованого будинку для приїжджих. Ще в дверях на обличчі його з'явилася вічна щаслива посмішка, в зубах потухла люлька.

А молодь завше сперечається, завше сперечається... Я маю право записуватися?... Так. так, гарненько ж тут, не сподіюся. Право, гарненько! Гм... Просто тобі, як і... Квіти в вазі, картини... О, Айвазовський, Куїнджі з малоросійською...

Українською, товаришу Гольдберг, слід говорити...

Підвів брови на Арнаутова, люльку з зубів витяг і поволі відхиляючи її, відхиляючи його обличчя переходило до добряцької папавицької посмішечки.

Української?... — Це було сказано в розтяжку, продумано й вимовлено... — Так, так, звісно, української... А я знаєте... Звикли, звикли називалося за часів нашої культурно-історичної боротьби... Да-а...

Обидва комсомольці мовчали. Арнаутов чомусь і досі прихилився на Соловейчикові блакитні очі, а Миша слідкував за доктором. Гольдберг підійшов до оголошення й прочитав його, закривши за спину руки з люлькою:

„Об“...ява...“

... Ява острів такий, красота!... Ну, що ж: я вважаю, що це буде благословити... ідальня, просто, прилична. Чи будуть чекати на товариша... Ага ось і він... О, й товаришів!... А ми... я вже ось „об“...яву“ прочитав.

Про що, Іосип Іосиповичу?... — запитав Бобров, вітаючи...

Тільки стиснув плечима доктор Гольдберг і, покосивши очима білий папірець, шепнув на вухо:

Якби ж на человеческом языке ота „ява“ була написана... Якби ж на прекрасном, благозвучном шевченківським, а то ж Бобров ткнув очима в об'яву.

На украинском?...

Заходили ще члени комісії, що мусіли остаточним словом вирішити: Закінчено чи ні. Готове чи напівготове.

Ця перша будівля на заводі, що виросла наамериканськими методами. Коли розтанув сніг, на цій місці дітвора робітничих дітей граля, збиваючи босі ноги об вальки жужелиці тощо, а третій місяць стоїть уже сіробетонна, двоповерхова будівля

з великими вікнами, з червоними поясами. На третій комісія остаточно ухвалює пускати будинок в експлуатацію.

— Гадаю, що можна буде нам почати... — виголосив Даниленко.

Пахло з кухні смаженим і голубило настрої. Нікому не лася ні в чім перечити партії саме в цю урочисту щасливу хвилину: починати так починати. Надто вже:

Смачно пах із кухні свіжий обід!

І почали. Почали нараду про якість продукції. Тепер, завод має власними силами вийти на боротьбу за якнайшвидше перешикування всього доменного цеху, щоб забезпечити швидкий та чавунний плян, тепер кожна крихітка в зернявості вугля мусить мати обґрунтоване право посідати своє місце. Кожен цех, кожен агрегат, стан, кожен робітник зробить чимось на годинникового механізму й чітко, в лад вимогам четвёртого п'ятиріччя відбивай такти.

Раз, два! Раз, два!

Щоб бригади Маньковського не повернули до цеху, литва, ані трямку, ані заклепки. І особливо ж кераміки мусить напружитись з останніх сил. Огнетривалі матеріали за валом так дорого нам, довозили з-за кордону. Годі! Футеровка в цехі варті домні своя! Якість, якість...

Довгий стіл. Біла, лянна нова скатертина, три вазони з живими квітами й жадної мухи. За спиною в Олени Даниленки портрет Леніна роботи художника Альтмана, протилежному боці Сталін, Косіор, Чубар. Свіжа фарба, пручалася між пахощами кухні. Простягнені вздовж стіни й криті вікна манили червене сонце в залю. А там, унизу, суцільною хмарою диму й пари, дрижав у праці велетень-завод. Турботно свистіли паротяги на заводських шляхах, гупав резний „компаунд“ та різко виділялася пневматична тріскання клепалок в руках ударників Маньковського на четвертій дошці.

Завідувач ідальні спитав, чи можна подавати комісії обід.

— Сподіваємося, що ви даєте сьогодні обід нічим не кращим за той, що маєте його постійно давати в ідальні? — дружелюбно сміючись, запитав Даниленко. Решта його підтримала. Та й завідувач ідальнею був комуніст, і тому цього попередження йому не треба. Він тільки махнув рукою й засміявся самими губами очима.

Дівчата подали борщ. Розмови за столом притихли й тільки в кінці їв рив тепер здебільшого хтось один. Але навіть прекрасний обід і пізня обідня година не змогли втихомирити зачепленого темою наради настрою. Це не були висловлювання промовців на офіційному засіданні. Це були лише репліки про погану якість продукції. Навіть Некрасов, директор заводу, і той ніби не бачився щирим настроєм не то співчуття радянській владі з пригнобленою, не то враженням самолюбства.

А чого це так? Чого так, що навіть те, що вміємо гаразд, випускаємо такі недоробленим, неодмінно гіршим, аніж роблять наші капіталістичні сусіди? Що це, чи не дрібне, чи не відоме й плянове шкідництво? Я ж провальцьовую рейки, стараюся, умію, біс би його взяв, а тільки в штабелях на рейки — пообрізувані, ніби собака їм пообрізував! Заусенці на торцях, заусенці на дірках. Ну не такі лінки руки покорчили, щоб старанніше, краще його б зробити, щоб не робило воно вражіння непідготовленості спідниці в ледачої господарки... Е-ех, якість!...

Даниленко звівся відповідати Денисові Воркунові. Вже сонце заходило на протилежну стіну піднялося, прогаркатів Дебальцівський скорий поїзд на Київ.

Питаєте чому?.. Шкідництво кажете?.. Може й шкідництво, але не дріб'язкове шкідництво якогось задрипаного боягуза. Цілком можливо. Але сюди треба додати ще й чортячі традиції так званого „руського“, а дехто каже, „отечественного“ методу виробництва. У нас ще й досі роблять здебільшого „по-руськи“, не по-радянському, не по-соціалістичному. Я вчора здибав в нашому цеху нашого касира Нещеретова в безпорадному стані. І з чого б ви думали? Кільце на ручці в портфелі розірвалося, й ручка лишилася в жмені, а повнісінький портфель з папками для робітників лежав у нього під ногами. Дрібничка, але як же це неприємно! Чому б його було не випустити з виробництва спаяним, як от я бачу в усіх наших німців, що на канадці працюють? Такий же портфель, навіть з гіршої шкіри, не бачу, а Ersatz якийсь замість шкіри, але скрізь прошито, як слід, зашпоровані старанно й кильця, ці самі нікчемні кильця попаяні... Нам одна дрібниця наших так званих отечественних традицій — чи індивідуали, чи фабричні робітники, так таки привнесли від царської Росії до нас звичку не зав'язувати вузлик на нитці, коли пришивається на одязі гудзик. Дрібничка, але ж! Хіба на цьому будуватимеш контрреволюційну передпоступність, злу волю?.. Але якість одязі від цього знижується. Треба всі як є перешивати, і тільки тоді надівати. Краще не тулили їх туди... А подивіться в німців!...

Гольдберг нарешті відірвався від тарілки борщу й, прихилившись до Боброва, просичав захоплено задоволений.

На ч-чисстому с-смальці!... Крас-сота!...

Але хто сидів ближче, почули, але не второпали.

Га? — обернувся до Гольдберга Бобров.

Борщ на ять! На ччис-стому смальці! Розумієте, товаришу, це борщ зготовлений на ч-чис-стому с-смальці!...

Даниленка довелося забрати борщ тільки розпочатий. Йому довелося найбільше говорити. Зате Кучеренко впорався й з дошкучкою.

Дівчата подали другу страву: „біфштекс по-заводському“.

Лікар під вражінням борщу, упереджено задоволений, шукав когось із сусідів підтримки. Розчарований брався за „біфштекс“, бо на всіх чомусь ніби щось найшло.

— „і тут вони собі не можуть дати спокою... Так би мітингували, й мітингували... Й за що сказав би?.. Навчимо їх, буде й якість“... — думав лікар, смакуючи присмаженого й димного „біфштекса по-заводському“. Губи знов прошепотіли: „Вийде відкриття.“

„Н-на чистому смальці!“

Так нарадою про якість продукції було відкрито будинок для приїжджих, відкрито ще одну культурну радянську ідею. На виході комісії Колобченко, прийнявши подяку за гарний увімкнув радіорепродуктора. Гармоність вседонецького району центру Кашевський грав марша Шуберта.

— Розумієте, товаришу Бобров, де це за радвлади бачили на чистому смальці?!

Бобров поспішав до себе в кабінет до інтегралу й Гейсберга не чув.

Борка Арнаутов крадькома поглянув на Соловейчикову й усміхнувся.

Цехові ударні бригади давали до заводської газети-листки свої соціалістичні зобов'язання. Бригада з дев'ятої Мартенівської печі запевняє:

„...Жадної хвилини затримки замовлення з четв'ятої домни. Кращу крицю під вальці для поясів! І урочними, подвійно напруженими годинами ми допоможемо маньківцям не закаляти імени ентузіастки Жовтневої революції, доведемо Центральному Комітету КП(б), що за її багаторічним проводом ми навчилися перемагати!

Переможемо ж на металі“

Формовщиці з керамічного цеху цілою делегацією втиснули до редакції під естокадою руди й на перебії:

„Пишіть; Друкуйте! По одній піщині перебиримо пісочок, як пряники ті, кожную цеглиночку — язичком оближемо!..“

Електрика показала вже в лябораторії термостійкість нашого футра. Без вихідних днів працюємо.

На душу пляна поділимо, а домни нашої не тримаємо!..“

Такі палкі заяви другого дня зробили бурю. Перед гулом на змінах летючі мітинги. Безліч ніким не записаних пропозицій. А зміни виходили з цехів, спиналися на дворі, щоб почути безперервно ревля й стогнала пневматикою четверта домна. Для інтенсивності працювали тільки двохгодинні зміни бри-

гад. Ураніанням внизу лежали чергові дві зміни. Хто тут же обідав, а хтось читав газету, а більше сперечалися. Вгорі ж не вкладався ритм музики, ні в слова поезії не вкладався ритм плінової й систематично роботою відраховував секундний строк. Маньковський, як завше без кашкета, від вигуків виробничого скреготу скривлений і натруджений прунув між перехрестями риштувань. Комунари-практиканти ВИЩ'ів по двадцяти годин працювали на своїх місцях, не виходячи з рук шкіців, рисунків. Вони тримали іспити, благородні іспити, у вимогливого й точного професора — у п'я-

тих зміни йшли неодмінно через 'доменний цех. Рационалізатори Боброва майже не помічали, і це злило бобровців. Ураніанням п'яту домну, таку мовчазну за останні дні, позитивно й один на одного намагалися не дивитись. А підійшов до четвертої, пальцем якийсь покличе ударника зі зміни, а той ніби пошепки, бо за пекельним гамом його крик здавався тільки обережним шепотом:

Ну, як?

Ударник озирнеться на риштування й не затримуючи відпо-

рацюємо! Шахту вже пройшли!.. Наша бригада сьогодні виграє!..

На фурмах?!.. — передавалося цеховим змінам. Значить

— „...До кінця зустрічного терміну лише сорок один день. Ударники! Ми за себе відповідаємо!

Четверта домна — то наш бойовий клич, наш прапор!.. Закінчимо!!!“

Пішла газета. І, як на тілі величезних заводських стін, зрозуміли піснєві печериці, так на фоні всього цього десь по заводських виробничих, по хатах затишних, на городинній зелені, відповідали крадькома боягузи.

А вжеж, закінчити! Підштаників прати немає мила... Он і шпатель немає. А вони — закінчимо. Їсти немає чого, конину заводським відпускають... Тоже мені, ударництво, темпи. Я вже п'ятий рік, я ударяю тут! а що заробив? Нема з чим додому повертатись. Якби не городина оця в дружини... — і не доказав. Нанесло на нього скреготання зубів велетня заводу, і боягузів тряснувся. Здалося, що от-от зімнуть його ці зуби історичних темпів.

І раптом на завод комісія з „Центросталі“. Високий в окулярах чоловік старанно підстриженою борідкою, з владними блискучими очима, інженер-інспектор з трьома консультантами. Широкі повноваження від „Центросталі“, цілковита самопошана. І, крім хіба самого Некрасова, не сподівався якоїсь комісії. І про припинення будови паровичні й перетворення цього

будинку на НЕС, а також і мотивовані рапорти про початок монтажу й раціоналізування домен було своєчасно надіслані центру й, сподіваючись на відповідь, працю починали якнайшвидше. Не було жадних сумнівів, що центр схвалить заводу.

Аж інспектор з консультантами.

— Комісія! Комісія!... — Зашепотіли на заводі, в цехах, зашепотіли й на зелених городах. Раптова комісія нічого доброго не говорить.

В кабінеті директора говорили довго. В замкові ключ стіни а голоси губилися в килимах, посланих на підлозі. Туди заходили й Боброва. Згодом по одному зайшли, як змовники, інженери з деяких відділів: двоє з плянового, один з коксувального, один з постачання сировини й всі чотири з транспортного. На зло жадного з них комуніста. Зате, всі статечні, чисті, з багатомом знаннів та відповідальності на обличчі. Робітники схиляються від них попід стіни коридору, проводять очима, вояються, як владно-конспіративно вони здебільшого персоне пальці стукають у двері три рази й зникають за нею.

Вороги! Так напрошується робітнича думка. Стільки їх за дванадцять років...

З великим запізненням, запиханий прибіг Даниленко з ботом та Кучеренком. Смикнув за ручку двері й здивувався, що двері замкнено. Постукав долонею, щось сказав Дроботові. Даниленко мовчав, а за дверима хоч і говорили, та хіба вслухаєшся, бо в вухах дзвенять ще й досі шуми з бійки механізмів та лопоту за домни.

Робітник підійшов, співчутливо радить:

— А ти, Митровичу, три рази пальчиком... — і поглянувши на того пальця, додав: — Е-е, не буде діла. Палець без пера. Даниленко знов рвонув за двері й кулаком постукав, що коридору залунало вже погрозою.

Торгнув ключ, розчинилися двері.

— А-а, товаришу Даниленко, а ми оце збиралися йти на будівництво.

Знайомтесь. Інженер-інспектор Утьосов Михайло Броніславич, а це товариш Даниленко, наше політкерівництво...

— умлівав Некрасов.

Ідучи через прохідну, директор повідомив своєму заступникові Дроботу, під секретом, звісно, що Михайло Броніслав категорично проти НЕС'у й здивований, що четверту самі реалізуємо.

— Будуть, знаєте, ускладнення, чую, що будуть...

— А за п'яту якої він думки, Оксентію Гаврилович?

— За п'яту?.. Да за п'яту він... Ага, оце добре, товаришу Даниленко, що ви підійшли... Він вважає за цілком доцільне планом зробити зразковою на весь Союз. Хочби, каже, дове-

ри чотири місяці простояти... Нам, говорить, не шкода грошей, якщо вони йдуть на добре, на фундаментальне будівництво... Інженера покликали до Утьосова. До Даниленка підійшов інженер і двоє німецьких інженерів. Андреа з задоволеною й багаторазовою посмішкою на губах, німці мовчазні й приховані.

На окоп домнах ніби нарочито, як змовилися, затріщали пневматичні бійки, зашипіли автогени. На самому верхньому ріштованні четвертої показався Маньковський. Вітер вихрив йому чуба, і він щось енергійно розмахував перед робітниками. Даниленко піднімав до нього черговий клапан нової броні.

Андреа показав очима на Маньковського:

Там вийшло на моє...

— Що саме? — схопився Даниленко, запалюючи цигарку.

— Ні НЕС'у, ні тим більше естокади ніякої такої розумної запланованої пропозицією будувати не будемо...

Уже й не будете?..

Центр так-таки й не велить. Такого треба було сподіватись. Але ж, колего, ці мрійники щось нечуване запланували й звісно в чім успіють, то це в витратах грошей... (по-німецькому).

Даниленко загорівся від цих слів і, ледве стримуючись, також німецькою мовою заперечив:

Коли ви, інженере, ударників звете мрійниками, то просто помиляєтесь, а коли... то я взагалі не радив би вам „свое суждение иметь“, а краще слухняним наймитом...

Підходили до стін величезного двоповерхового будинку нової комуністичної. Агенти охорони серйозно переглядали в усіх переміщеннях в руках, і тільки Даниленка всміхаючись пропустили.

Ціла чота інженерів, конденсована верхівка, мозок заводу, згрупувалися ріштованнями і спинилися на площадці другого поверху дзвінкої залізобетонної будівлі.

— За проектом інженерів Маньковського та інших, цю будівлю можна цілком пристосувати під НЕС, Михайле Броніславичу, але я...

— Ні, в яким разі!.. — відрубав Утьосов. — Вам асигновано виконати на паровичну, ізвольте її робити. Категорично забороняю ставити в підвідділі плянування сталі при Держпляні СРСР пролонгацію терміну її закінчення. Ніяких утопій, закручень, містифікацій, ніяких вигаданих НЕС'ів! Або припиняємо кошти. Раціоналізування трьох старих домен зайва витрата. Щождо четвертої, то я ще подумаю, але вважав би, що туди слід кинути гроші, що є в заводі найактивнішого... Скажімо, партійців тощо... Або що й вийде...

Даниленкові по спині мороз поліз. Андреа всміхався. Всім присутнім зрозуміло стало, що Утьосов надто неприховано глузує з ентузіязму робітників „Жовтневої революції“. Даниленко

навіть зрозумів не тільки глузування, а й натяк на те, що вісти на заводі не потрібні. Туди їх на „безнадійну справу вертої домни“ запхнути, щоб не заважали оцим шкідникам.

Бо це шкідники! Даниленко був певен того.

— Ми настоюємо на НЕС'ї! Всі передумови: гази з будівля. Тільки...

Утьосов поважно повернувся до Даниленка, блиснув очима:

— Ви настоюєте, але це ваш обов'язок. Наш обов'язок рігати пляни п'ятилітки й ощаджувати дорогі нам червінці даю, інженере Некрасов, що з мене й цього досить... Ду свою сказав.

— Ми будови не припинимо!.. — спинився Даниленко Утьосовим.

— Ви, справді, ніби злякати мене хочете?.. Я свою думку зав...

Андреа поспівчував Даниленкові:

— Жорстокий народ, оці пляновики! Жорстокий!..

Комісія на домни не пішла. Повернули до контори.

Даниленко манівцями пішов аж підтюпцем до Прока цеху.

— Він свою думку сказав!.. Гм! Пляновик... — верзлося в голові.

Кінець першої частини